

Sosyal İlişkilerin Taraflarından Biri: Kırsaldaki Yaşlı Dul Kadın*

İlknur Yeşil¹ , Mehmet Karakaş²

Öz

Literatürde dul olmak, yaşlı olmak, kadın olmak ve kırsalda olmak çeşitli dezavantajlarla ilişkilendirilmektedir. Ancak kırsal kesimde yaşayan yaşlı dul kadınların sosyal destek ağlarının analizine odaklanan Türkçe ve İngilizce bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı, yaşlı ve dul kadınların sahip oldukları sosyal ilişkileri, bu ilişkilere olan bakış açılarını, bu ilişkilerin hayatlarına ve beklentilerine olan etkisini ve destek ağlarını analiz ederek incelemektir. Fenomenolojik araştırma deseninin kullanıldığı nitel araştırma, Türkiye’de Isparta ilinin Sütçüler ilçesine bağlı Çandır ve Sarımehtemler köylerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu 30 dul kadından oluşmaktadır. Katılımcıların yaşları 59 ile 90 arasında değişmektedir. Katılımcılar maksimum çeşitlilik örneklem tekniği ile seçilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yapılan betimsel analiz neticesinde dulluğun kadınların hayatında önemli bir dönüm noktası olduğu ortaya çıkmıştır. Dulluk, sosyal, ekonomik ve psikolojik kaynaklardan yoksunluğa neden olmaktadır. Yoksulluk, bağımlılık, yalnızlık ve göç dulluk ile birlikte yaşanan değişimlerdendir.

Anahtar Kelimeler: Dulluk • Kırsal alanda yaşlanma • Kırsal alanda dulluk • Sosyal ilişkiler • Sosyal destek ağları

One of the Parties of Social Relations: The Old Widow in the Countryside

Abstract

In the literature, being widowed, old, female, and in the countryside are associated with a variety of disadvantages. However, no study in Turkish or English is encountered that focuses on analyzing the social support networks of elderly widowed women living in rural areas. The aim of this study is to examine the social relations elderly widows have by analyzing their perspectives on these relationships, the effects these relationships have on their lives and expectations, and their support networks. The qualitative research uses the phenomenological research design and was carried out in the villages of Çandır and Sarımehtemler affiliated with the Sütçüler District of Isparta Province in Turkey. The study group consists of 30 widows whose ages range between 59 and 90. The participants were selected using the maximum diversity sampling technique. A semi-structured interview form was used to collect the data. As a result of the descriptive analysis, widowhood was revealed to be a significant turning point in women’s lives. Widowhood has caused them to be deprived of social, economic, and psychological resources. Poverty, dependency, loneliness, and migration are among the changes experienced through widowhood.

Keywords: Widowhood • Aging in rural areas • Being a widow in rural areas • Social relations • Social support networks

* Bu çalışma Prof. Dr. Mehmet Karakaş danışmanlığında Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı’nda hazırlanan “Kırsalda Yaşayan Dul Yaşlı Kadınların Sosyal Durumları ve Destek Ağları Üzerine Bir İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Sorumlu yazar: İlknur Yeşil (Öğr. Gör.), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Dinar Meslek Yüksekokulu, Hukuk Bölümü, Ceza İnfaz ve Güvenlik Hizmetleri Programı, Afyonkarahisar, Türkiye. E-posta: ilknuryesil@outlook.com ORCID: 0000-0002-1878-4208

² Mehmet Karakaş (Prof.), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Afyonkarahisar, Türkiye. E-posta: mkarakas@aku.edu.tr ORCID: 0000-0001-7899-383X

Atf: Yeşil, İ. ve Karakaş, M. (2023). Sosyal ilişkilerin taraflarından biri: Kırsaldaki yaşlı dul kadın. *Senectus*, 1, 19-50. <https://doi.org/10.26650/senectus.2023.1.1.0001>

Extended Summary

The percentage of the elderly population has increased dramatically in Turkey (Turkish Statistical Institute [TurkStat], 2022a), as in the rest of the world (World Bank [WB], 2022). The most important differentiation in the aging process are the differences in life expectancy with regard to gender. When associating this case with marital status as frequently encountered in Turkish society (TurkStat, 2022b), this situation means that women have years that need to cope with on their own after the death of men. For this reason, the concept of widowhood emerges as a significant conceptualization for elderly women in particular. In fact, the percentage of males aged 65+ who are widowed in Turkey is 11.4%, while this rate rises to 47.4% for elderly women (TurkStat, 2022a).

The place where life is maintained comes to mean the cultural values, norms, rules, and a life balance for the individual. The experience of aging is also linked to the locale, habitat, and the economic, social, and political relations that occur in a way that is tied to the locale (Şentürk, 2015). Rural to urban migrations have increased through the influence of the modern world (Arun & Çakiroğlu, 2011), and the percentage of the elderly in rural areas where living standards have not improved has increased (Arslan et al., 2018). Being in a rural area provides elderly individuals with advantages (Shenk & Christansen, 1997) and disadvantages (Coles, 2001).

As another topic emphasized in the study, social relation is the bond established through mutual interactions that creates meaning between those interacting (Canatan, 2016). The bonds that are maintained through relations between people of all ages are called social networks (Litwin, 2001). Social networks have positive contributions through many aspects such as individuals' well-being (Barett & Lynch, 1999), quality of life, health status (Antonucci, 1986), life satisfaction (Anderson, 1983), and preservation of independence (Barett & Lynch, 1999; Kneale, 2012). A circular and hierarchical diagram is used when showing social networks and support relationships. The individual is at the center of the system formed from three concentric circles. Others find themselves placed in the circles according to the relationships they have with the individual. The closest circle is limited to the few people who are the hardest to do without (Kahn & Antonucci, 1980). The individuals in the middle circle, while not very close to the person of focus, are still important to them (Antonucci, 1986). Even if those in the outermost circle are not the first to come to mind, they are people who are valuable to the individual. The relationships with those people are likely to be role-dependent and short-term (Nadoh et al., 2004). This mapping provides significant convenience in understanding social support relationships and the other social support models used in the literature. The research benefits from the convoy, task specificity, and hierarchical encounter models in order to understand the support networks of elderly widows who've been repositioned in society by having their old roles changed.

Being old (Turner, 2017), being a woman (Sevak et al., 2003), being a widow (Osorio-Parraguez, 2013), and living in a rural area (Butler, 2002) have generally been associated in the literature with disadvantages such as neediness, dependency, poverty, vulnerability, and limited access to opportunities. Therefore, understanding the social worlds of elderly widows in rural areas is important. This research aims to analyze the perspective these individuals have toward their social networks, what they expect from the networks, and the effects social networks have on their lives. By examining social relations and understanding social expectations, coping, and social support, a cultural view is revealed regarding the interactions elderly widows in rural areas have with their surroundings. The research uses the qualitative research method as well as the phenomenological research design in order to understand the expressions of the individuals participating in the research. The research was carried out between June 4-29, 2019 in the Çandır and Sarımehmetler villages of Sütçüler District in Isparta province with 30 widowed women between the ages of 59 to 90 who were reached using the maximum diversity sampling technique to achieve the desired diversity. A semi-structured form was used in order for the participants being in-depth interviewed to be able to comfortably express themselves. The duration of the interviews varied between 15-45 minutes, and the findings were interpreted using descriptive analysis.

The main themes in the research are the relationships with family and neighbors, who are the people closest to the individuals in the contexts of kinship and distance. The sub-themes formed within the main theme of family relations focus on the participants' relationships with their children, grandchildren, and siblings. The family can be said to largely shape the individuals' social positions. Some participants mentioned having good relations with their elderly parents. Their relationships with their parents who are not in need of care continue at the social, economic, and psychological levels. The participants are seen to have actively established relationships with their adult children socially, psychologically, economically, and physically. The two parties can be argued to be sources of support for one another as well as ones who make decisions about each other's lives. The children can additionally be said to be the first to take responsibility for their elderly parents. Their relations with their grandchildren are seen to be interpreted as generally good. Many of the participants were observed to answer this question smiling. The participants can be said to want to be a part of their grandchildren's lives, although they have few conversations and phone calls with the grandchildren than with their own children. Relationships formed through blood ties such as children and grandchildren are not easy to replace. Still, it's also not impossible. Severed ties can be substituted, especially with other children or grandchildren. Sibling relations tend to decline with age. Individuals who transfer their energy and resources to their children or grandchildren generally have psychosocial relations with their siblings. Siblings are an alternative source of support in times of crisis and stress. Inheritance and dividing up property are the main problems in sibling relations.

The social environment involves neighbors who, while not family members, still have more or less of an influence on the individual's life. Long-term neighborly relations in rural areas can be argued to mean a shared history with these people. Neighborly relations can be said to be affected by various life events and daily relationships. Cases where these relations are not good can be stated to cause unhappiness in terms of the individuals. These relations can be claimed to continue at the psychosocial support level, as in relationships with siblings. Despite having hierarchical ties, however, a strict stratification can be claimed to not be possible when dealing with family and neighbors. As a result, the elderly widowed female participants who live in rural areas can be said to want to continue being a part of their social networks by doing their part.

Individuals can be said to take good relationships as a reference while forming relationship hierarchies. Again, the relationships that people who are further from the individual in the relationship circle have with the individual can be claimed to be impacted by the attitudes of those who are closer to the individual. Different arrangements of the relationship circles are also observed to have been made. Despite the relationship circle being functional, it cannot provide detailed information. Unique relationship circles should be created for individuals instead of just writing a three-part descriptions for everyone. Individuals should establish their relationship hierarchy on their own. Therefore, the presence of *expanding multiple circles* needs to be mentioned again by emphasizing on more time that the circles are centered around the individual.

Parent-child relationships are prominent in matters that require more energy and sacrifice, such as with care and economics. However, grandchildren, siblings, and neighbors are sources of support for tasks that can be *paid right away*. Therefore, the one being called for help varies in accordance with the topic, as stated in the task specificity model (Cantor, 1979). The person being called may also vary according to the situation, environment, or time in addition to the task. Therefore, the concept of the *situation-specific relation model* can be used in place of the task specificity model for a broader conceptualization.

Sosyal İlişkilerin Taraflarından Biri: Kırsaldaki Yaşlı Dul Kadın

Son yüzyılın en dikkat çekici konularından biri kuşkusuz yaşam süresindeki değişimlerdir. Günümüzde yaşlı nüfus oranı çarpıcı biçimde artmaktadır. Sadece genetik veya çevresel olarak şanslı az sayıdaki insan değil, toplumun her kesiminden pek çok kişi ileri yaşlara erişmektedir. Bugün, dünyada yaşlı nüfus (65+) oranı %10'dur (WB, 2022); Türkiye'de ise bu oran %9,7'dir. Gelecek döneme dair nüfus senaryolarında da bu artışın devam edeceği düşünülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2022a).

Yaşlanma, biyolojik anlamda, zaman içinde çeşitli moleküler ve hüresel hasarların birikmesinden kaynaklanmaktadır. Bu, fiziksel ve zihinsel kapasitede kademeli bir azalmaya, artan bir hastalık riskine ve nihayetinde ölüme yol açmaktadır. Bu değişiklikler ne doğrusal ne de tutarlıdır herkes için farklı bir seyir izlemektedir. Bununla birlikte yaşlanma biyolojik farklılaşmadan çok sosyal yaşamla ilgilidir (World Health Organization [WHO], 2022). Yaşlılık biyopsikososyal yönleri toplum tarafından belirlenen çok boyutlu ve katmanlı bir olgudur. Dolayısıyla standart bir yaşlılıktan değil, toplumsal olarak yeniden yapılandırılabilen çok yönlü bir yaşlılıktan bahsetmek gerekir (Şentürk, 2018). Örneğin, Türkiye'de yaşlılığın başlangıcı 65 olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte yaşlılığın başlangıcı 64 olarak algılanmaktadır. Artık genç olarak tanımlanamayacak yaş ise 52'dir (YADA Vakfı, 2019).

Yaşlanma sürecinde meydana gelen farklılaşmalardan en çarpıcı olanı yaşam beklentilerindeki cinsiyetler arası farklılıklardır. Hastalık örüntüleri (Perls & Fretts, 1997), zararlı alışkanlıklar (Verbrugge, 1985), eşler arasındaki yaş farkı (Barett ve Lynch, 1999), sosyalleşme süreciyle kazanılan cinsiyet rollerindeki farklılıklar (Friedan, 2006) yaşamın her aşamasında erkeklerin ölme ihtimalini artırmaktadır (Verbrugge, 1985). Türkiye'de erkeklerin ortalama yaşam beklentisi 75,9 yıl iken kadınlar için bu rakam 81,3 yıldır (TÜİK, 2021). Bu durum, Türk toplumunda sıklıkla karşılaşılan evlilik durumu ile ilişkilendirildiğinde (TÜİK, 2022b; OECD, 2019), erkeklerin ölümünden sonra kadınların tek başına üstesinden gelmesi gereken yılların olduğu anlamına gelmektedir. Bu sebeple dulluk kavramı özellikle yaşlı kadınlar için önemli bir kavramsallaştırma olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Türkiye'de dul olan yaşlı (65+) erkeklerin oranı %11,4 iken yaşlı kadınlarda bu oran %47,4'e çıkmaktadır (TÜİK, 2022a). Dul olan yaşlı yetişkinlerin oranı yaşla birlikte yükselmektedir (Carr & Bodnar-Deren, 2009). Artan bir seyir izleyen dulluk durumunun birtakım sonuçları bulunmaktadır. Eşin kaybı, dullar için kırılmalılığı artıran duygusal bir şok yaratabilir (Osorio-Parraguez, 2013). Eş kaybının (Hahn ve ark., 2011), iyi olma halini (Stroebe ve ark., 2001) ve sosyoekonomik durumu (Lopata, 1996) etkilemesi ve azaltması beklenmektedir. Dulluk, her birey için bir kayıp zamanı olarak kabul edilir, çünkü eşini kaybeden kişiler birçok yaşam standardından yoksundur. Ancak bunun tersi durumlar da vardır (Cheek, 2010). Özellikle bazı istenmeyen evliliklerde eş kaybetmenin olumsuz etkilerinin üstesinden gelmek daha kolaydır (Kart, 1989).

Yaşamın sürdürüldüğü yer, birey için kültürel değerler, normlar, kurallar ve bir yaşam bilançosu anlamına gelmektedir. Birey sosyalleştiği toplumun özelliklerini az veya çok taşımaktadır. Bu yüzden karşılaştığı durumlara tepki verme şekli ya da sorunlarla başa çıkma stratejileri konumlarından bağımsız olmamaktadır. Yaşlanma deneyimi de *mekânla, yerleşimle ve mekâna bağlı bir biçimde gerçekleşen iktisadi, toplumsal ve siyasal ilişkilerle* bağlantılıdır (Şentürk, 2015). Modern dünyanın etkisiyle kırdan kente göç artmıştır (Arun & Çakıroğlu, 2011). Yaşam standartlarının gelişmediği kırsal alanlarda yaşlıların oranı yükselmiştir (Arslan ve ark., 2018). Kırsal bir bölgede bulunmak yaşlı bireylere avantaj (Shenk & Christansen, 1997) ve dezavantajlar (Coles, 2001) sağlamaktadır.

Literatürde yaşlı olmak (Turner, 2017; Giddens, 2010), kadın olmak (Sevak ve ark., 2003; Brausch, 1994), dul olmak (Osorio-Parraguez, 2013; Stroebe ve ark., 2001; Lopata, 1996) ve kırsal alanda yaşamak (Butler, 2002) genellikle muhtaçlık, bağımlılık, yoksulluk, kırılğanlık ve fırsatlara sınırlı erişim gibi dezavantajlarla ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle, kırsal alanlardaki yaşlı ve dul kadınların sosyal dünyalarını anlamak çok önemlidir. Türkçe ve İngilizce literatürde bu araştırmanın örneklem grubunu ve araştırılan boyutunu merkeze alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Kırılğan olarak değerlendirilen örneklem grubu hakkında akademik bir referansa sahip olmak mevcut durumun anlaşılmasını sağlayacaktır ve verilecek hizmetlerin belirlenmesini kolaylaştıracaktır. Araştırmanın özgünlüğü ve önemi bu noktada kendini göstermektedir.

Sosyal İlişki Ağları

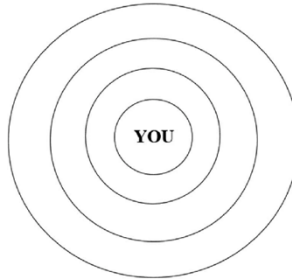
Sosyal ilişki, karşılıklı etkileşimle kurulan ve etkileşimde bulunanlar arasında anlam oluşturan bir bağdır (Canatan, 2016). Her yaşta insan arasında ilişkilerle sürdürülen bağlara sosyal ağlar denmektedir (Litwin, 2001). Bireysel sosyal ağlar ağ üyelerinin sayısına, bağlantı sıklığına, coğrafi yakınlığa ve yapıya göre değişiklik göstermektedir (Ajrouch ve ark., 2005). Sosyal ağlar terimi bir bireyin paralı destek sağlayıcılarına karşılık olarak informal destek ağlarının yapısal özelliklerine işaret etmektedir (Hough ve ark., 2005). Aile ve arkadaşlardan oluşan gayri resmi sosyal ağların rolü, soyut ve ölçülmesi zor olduğu düşünülen hayati bir kaynağı temsil etmektedir (Antonucci, 1986). Sosyal ağların bireyin iyi oluşu (Barett & Lynch, 1999), yaşam kalitesi, sağlık durumu (Antonucci, 1986), yaşam doyumu (Anderson, 1983) ve bağımsızlığın korunması (Barett & Lynch, 1999) gibi birçok yönden olumlu katkıları bulunmaktadır (Kneale, 2012). Özellikle yaşlılıkta desteğe ihtiyaç duyulduğunda kısa sürede destek sağlanması açısından önemlidir (Canatan, 2016). Gerontolojik literatürde *destek ağı* ve *sosyal ağ* kavramları aynı sosyal bütünlüğü kastettiği düşünülerek birbirinin yerine kullanılmaktadır (Wenger, 1996).

Bireylerin eşleri, çocukları, diğer aile üyeleri, arkadaşları ve komşularıyla ilişkilerini sürdürme düzeyleri ve yetenekleri, sosyal bağları anlamada değerlidir. Bir araya gelme veya telefonla konuşma sıklığı önemli bir ipucudur (Kneale, 2012).

İnsanlar buldukları sosyal ağlar içerisinde farklı rollere sahiptirler. Rollerin yaşam dönemlerine göre değiştiği ve aynı yaşam dönemi içinde farklı rollerin olduğu görülmektedir. Örneğin, yaşlı ve dul bir kadın aynı anda anne, büyükanne, komşu, teyze veya sadece dul olabilir. Bu roller bireyin özelliklerine ve tanıdığı kişilerin yaşlı dul kadına yakınlığına göre değişmektedir. Aynı zamanda toplumun değerleri, tanımları ve sınıflandırmaları ile de ilgilidir.

Sosyal ağların ve destek ilişkilerinin gösterilmesinde dairesel ve hiyerarşik bir diyagram kullanılmaktadır (Şekil 1.) Birey, üç eş merkezli daireden oluşan sistemin merkezindedir. Diğerleri ise bireyle olan ilişkilerine göre çemberlerde kendilerine yer bulmaktadırlar. Birkaç kişiyle sınırlı olan yakın çevre, vazgeçmesi en zor kişilerdir. Bu çevreye üyelik değerlidir. Mesleki veya konut değişikliklerine dayanıklıdır. Yakın aile üyeleri veya yakın arkadaşlar burada bulunmaktadır. Bu kişiler bireyin en büyük destekçileridir (Kahn & Antonucci, 1980). Orta çemberdeki bireyler odadaki kişiye çok yakın değil ama hâlâ onun için önemli olan kişilerdir (Antonucci, 1986). Sosyal ilişkiler rollerden bağımsız değildir. Üye rolü kaybederse, ilişki sürdürülemez. Yeni insanlar diğer insanlar tarafından bırakılan rolleri doldurduğundan, ikameleri kolayca yapılabilir. Aile üyeleri, komşular veya iş arkadaşları bu gruba dâhildir (Kahn & Antonucci, 1980). En dış çemberdekiler ilk akla gelenler olmasalar dahi birey için değerli insanlardır ve bireyin sosyal ağında yerlerini almaları gerekir. Genellikle bireysel ilişkilerde ortaya çıkar (Antonucci, 1986). Bu gruba iş ve okul arkadaşları veya komşular dâhildir (Kahn & Antonucci, 1980). Bu insanlarla bağlantıların role bağımlı ve kısa vadeli olması muhtemeldir (Nadoh ve ark., 2004).

DIAGRAM FOR MAPPING A SOCIAL SUPPORT NETWORK

Şekil 1. Hiyerarşik haritalama (Antonucci, 1986).

Bu haritalama, sosyal destek ilişkilerini anlamada ve literatürde kullanılan diğer sosyal destek modellerinin net bir şekilde anlaşılmasında önemli kolaylıklar sağlamaktadır. Bu araştırmada, eski rollerini değiştirerek toplumda yeniden konumlanan dul ve yaşlı kadınların destek ağlarını anlamak için çeşitli modeller kullanılmıştır:

Konvoy Model: Konvoy modele göre bireyler yaşam seyri boyunca onlarla hareket eden onları destekleyici diğerleri tarafından kuşatılmıştır. Bu ilişkiler yakınlığı, niteliği (olumlu, olumsuz), fonksiyonu (yardım, etki, tasdik, alışveriş) ve yapısı (boyut, sıklık, coğrafi yakınlık) bakımından çeşitlilik göstermektedir. Konvoyların yapı, fonksiyon ve niteliği sağlık ve iyilik durumu için özel çıkarımları olan bireysel (yaş, cinsiyet) ve duruma bağlı (rol talepleri, normlar, değerler) özelliklerden etkilenmektedir. Sosyal ilişkileri bir konvoy olarak kavramsallaştırmak son derece karmaşık bir insani durumun anlaşılır bir temsiline olanak sağlamaktadır (Antonucci ve ark., 2013). Konvoy modeli, bireyin karşılaştığı zorlukların üstesinden başarıyla gelmesine yardımcı olan koruyucu aile, arkadaşlar ve diğerlerinden oluşan katmanın bir temsilini çağrıştırmaktadır (Antonucci & Akiyama, 1987). Konvoylar, bazı açılardan değişen, bazı açılardan ise zamana ve durumlara göre sabit kalan dinamik ve ömür boyu süren bir yapı sunmaktadır (Kahn & Antonucci, 1980). Konvoy modeli, çeşitli yaşam dönemlerinde sosyal bağlardaki değişimi ve sürekliliği anlamak için esnek bir çerçeve sağlamaktadır (Ajrouch ve ark., 2005, s. 311).

Görev Özgüllüğü Modeli: Model, görevin doğasını ve çeşitli destek unsurlarının özelliklerini vurgulamaktadır (Cantor, 1979). Bireyler, ihtiyaç duydukları desteğe göre ilişkilerini özelleştirme eğilimindedir. Ağları oluşturan ilişki türleri hakkındaki bilgiler mevcut desteğe ilişkin iç görü sağlamaktadır. Görev özgüllüğü modeline göre, farklı ilişki türleri yapılarına en uygun desteği vermektedir. Örneğin, uzun süreli bağımlılık gerektiren konularda akrabalar sorumluluk alırken, acil durumlarda komşular üzerlerine düşeni yapmaktadır (Dykstra, 2015). Görev özgüllüğü, karakterleri, yakınlığı, içeriği, bağlantı uzunluğunu, yaşam tarzının ortaklığını, arkadaşlık ve komşuluk gibi diğer ilişkileri ana hatlarıyla belirtmektedir (Barett & Lynch, 1999).

Hiyerarşik-Karşılıyıcı Model: Modele göre sosyal destek, görevin doğası ile ilgili değildir. Destekleyenin yaşlı ile olan ilişkisinin önceliğine bağlıdır. Destek için çağrılacak kişi tercih sırasına göre seçilmektedir (Cantor, 1979). En yakın akrabaların (eş veya yetişkin çocuklar) olmadığı bir ağda, daha uzak akrabaların, arkadaşların veya resmi yardımcılarının gerekli desteği sağladığını savunmaktadır (Cumming & Schneider, 1961). Örneğin bakıcı, yaşlı kişi ile potansiyel bakıcılar arasındaki öncelikli ilişkilere göre belirlenmektedir (Cantor, 1979).

Yukarıda belirtildiği üzere dulluk, yaşlılık ve kırsalda olmak risk ve kırılganlık ile ilişkilendirilmektedir. Literatürde araştırmaya konu olan kırsal kesimde yaşlı dul kadınlar ve onların sosyal ilişkileri ile doğrudan bir şekilde ilgilenen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bahsedilen hususlar, farklı bir odak noktasına sahip, Türkçe (Güler ve ark., 2016; KUZKA, 2015; Arun & Karademir-Arun, 2011; Sever & Özgün-Başbüyük, 2009) ve İngilizce (Nakash ve ark., 2021; Su ve ark., 2021; Xu ve ark., 2019; Bellin, 2000) çalışmalarda incelenen bir alt boyut, sahada karşılaşılan bir bulgu yahut araştırılmasını mühim olduğu vurgulanan bir öneri olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu araştırma sosyal ilişkilerin incelenmesi, bireysel ve toplumsal beklentiler, başa çıkma ve sosyal desteğin anlaşılmasıyla kırsal bölgelerdeki yaşlı ve dul kadınların çevreleriyle olan etkileşimlerine dair kültürel bir tablo ortaya çıkarmıştır. Araştırma, kırsal kesimdeki yaşlı dul kadınların sosyal ilişkilerini ve sosyal ağlarını incelemeyi amaçlamıştır. Bireylerin sosyal ağlara bakış açılarını, ağlardan beklentilerini ve sosyal ağların yaşamları üzerindeki etkilerini analiz etmeyi hedeflemiştir.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. İnsanların oluşturdukları anlamların kavranması olarak nitel araştırmalar olayı katılımcıların penceresinden görmeyi içermektedir. Bütün amacı insanların hayatlarını nasıl anlamlandırdıkları ile ilgili bir tablo ortaya çıkarmaktır (Merriam, 2018). Özellikle, katılımcıların kendi durumlarına ilişkin algılarını ifade etmeleri bu çalışma için zengin bir bağlam oluşturmuştur. Araştırmaya katılan bireylerin derinlemesine anlaşılmasını sağlamak için fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Bireylerin tecrübelerini kendi bakış açıları ile nasıl anlamlandırdığını inceleyen fenomenoloji, söz konusu fenomeni deneyimleyenlerin gerçeğinin ne olduğunu araştırmaya çalışmaktadır (Yalçın, 2022). Fenomenolojik yaklaşım etkili, duygusal ve sıklıkla yoğun insan deneyimlerinin cevherini ve temel yapısını ortaya koymak için kullanılmaktadır (Merriam, 2018). Böylece çalışılan konu kapsamında gündelik hayatın toplumsal gerçekliği yoğun bir şekilde ortaya konulmuştur.

Araştırma, Isparta ili Sütçüler ilçesine bağlı Çandır ve Sarımehmetler köylerinde gerçekleştirilmiştir. Isparta, yaşlı bağımlılık oranı açısından Türkiye’de yirmi dördüncü, bulunduğu Akdeniz bölgesinde ise ikinci sırada yer almaktadır (TÜİK, 2020). Sütçüler, Isparta’nın en yüksek kırsal yerleşime sahip ikinci ilçesidir (Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). Akdeniz iklim koşullarının hissedildiği Çandır Köyü her ne kadar dağlık ve dağınık bir yerleşime sahip olsa da meyve, sebze yetiştiriciliği, seracılık, balık yetiştiriciliği, küçük, büyükbaş hayvan yetiştiriciliği için uygun koşullara sahiptir. Ayrıca dağlarında bulunan mermer yatakları ile Türkiye’nin dört bir yanından gelen insanlar için iş olanağı sağlamaktadır. Çandır Köyü içinde ikameti bulunan 591 kişi olduğu bilinmektedir¹. Dağlarla çevrili Sarımehmetler Köyü’nün Çandır’a göre daha fazla düzlük alanı bulunmaktadır. Dolayısıyla toplu yerleşim daha yaygındır. Geçim kaynaklarını ise genellikle tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Ancak su kaynaklarının yetersizliği insanları pek çok şeyden mahrum bırakmaktadır. Bu anlamda köyde su faturasının da alındığı bilinmektedir. Diğer taraftan bu köyde İstanbul’a göç etmek adeta bir gelenek haline gelmiştir. Köy, aralarında yüzlerce kilometre bulunan bu şehirle anlamlı bir bağlantı kurmuş görünmektedir. Yeterli geçim kaynağı bulunmadığı için göç eden köylüler vasıtası ile İstanbul’un sahip

1 <https://www.nufusune.com/15940-isparta-sutculer-candir-koy-nufusu> (Erişim Tarihi: 15.01.2022).

olduğu ekonomik ve sosyal imkânlar bu köye taşınmaktadır. Yaşlı bireylerin yoğunluğu Çandır Köyü ile karşılaştırdığımızda daha fazladır. Bu noktada Sarımehmetler Köyü'nde bulunan İlkokul'un da birkaç yıl önce kapatıldığını söylemekte fayda vardır. Köyde ikameti bulunan 332 kişi vardır.²

İlk araştırmacı bu köylerin sosyokültürel yapısına hâkimdir ve her iki köy için de çeşitli gözlemlere sahiptir. Alanın içinden biri olarak, katılımcıların üzerinde durduğu konulara hızla adapte olmuştur. Yörede yerel bir ağız vardır ve araştırmacı bu ağza hâkimdir. Böylece katılımcıların ifadeleri kolayca anlaşılmiş ve gereken yerlerde katılımcılarla aynı biçimde konuşulmuştur. Soruların sorulması aşamasında köye özgü nitelermeler ve örneklemeler kullanılmıştır. İkinci araştırmacı saha içinden değildir. Alana uzak olması nedeniyle verilerin yorumlanmasındaki öznelliğin kontrol edilmesine katkı sağlamıştır. Böylece analizler birden fazla kişinin görüşünü içermiş ve analizlerin yanlı olması önlenmiştir.

Araştırmada maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu strateji, çok sayıda varyasyonu kesen ana temaları yakalamayı ve tanımlamayı amaçlamaktadır. Maksimum çeşitlilik örnekleme ile büyük çeşitlilikten ortaya çıkan herhangi bir ortak kalıp, bir ortamın veya olgunun temel deneyimlerini ve paylaşılan boyutlarını yakalamayı sağlamaktadır (Patton, 2015). Araştırmada kırsal kesimdeki yaşlı ve dul kadınların sosyal durumlarına ilişkin mümkün olduğunca çok bulgu elde edilmiştir. Çalışma için 14 Haziran 2019-24 Haziran 2019 tarihleri arasında 59-90 yaş aralığındaki 30 dul kadınla görüşme yapılmıştır. Böylece istenilen çeşitlilik sağlanmıştır. Katılımcılardan 9'u Çandır Köyü'nde, 21'i Sarımehmetler Köyü'nde yaşamaktadır. Sayılardaki dengesizlik coğrafi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Çandır Köyü, Sarımehmetler Köyü'nden daha dağlık olduğu için evler arasındaki mesafe daha fazladır. Bu nedenle Sarımehmetler Köyü'nde daha çok kişiyle daha kısa mesafede buluşma imkânı sağladığı için daha çok zaman geçirilmiştir.

Araştırmada kullanılan veri kaynağı derinlemesine görüşmelerdir. Konuyu oluşturan durumu bizzat yaşayan kişilerin değerlendirmeleri araştırmanın zenginliğini artırmıştır. Sorular, araştırma kapsamında saha sürecini sağlıklı bir şekilde sürdürmek ve uygun cevaplara ulaşmak için hazırlanmıştır. Katılımcıların kendilerini rahat ifade edebilmeleri ve söylemek istedikleri konuları anlatabilmeleri için yarı yapılandırılmış bir form kullanılmıştır. Bu görüşme tekniği sorular önceden hazırlanmış olsa bile görüşme sırasında yeni sorular sorabilme ve işlevsiz soruları çıkartabilme imkânı vermektedir (Bal, 2014).

Araştırma soruları literatürden yararlanılarak ve sahaya yapılan ön ziyaretler neticesinde hazırlanmıştır. Bu bağlamda araştırma konuları dikkate alınarak sorulara ilişkin genel başlıklar oluşturulmuştur; yaşlılık durumu, dulluk durumu ve sosyal ilişkiler.

2 İsparta-sutculer-candir-koy- (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

Bu genel başlıklar altında katılımcının durumunu anlamaya yönelik uygun sorular sorulmuştur. Sorular açık ve anlaşılır bir şekilde hazırlanmıştır. Yaşlılık durumu başlığı altında bireylerden kendilerini tanıtmaları, yaşları ve gelirleriyle ilgili görüşlerini açıklamaları ve genel olarak hayatlarını değerlendirmeleri istenmiştir. Dulluk durumu başlığı altında bireylerden eşlerini tanımlamaları istenmiş; bireylere eşlerinin vefatından sonra kendilerini yalnız hissedip hissetmedikleri ve dul kaldıktan sonra hayatlarında herhangi bir değişiklik olup olmadığı sorulmuştur. Dulların hayatları ile ilgili neler yapılabileceği sorulmuştur. Sosyal ilişkiler başlığı altında bireylere anne-babaları, çocukları, torunları, kardeşleri ve komşuları ile olan ilişkileri sorulmuştur. Katılımcılardan sosyal ilişkilerini hiyerarşik bir sıraya koymaları istenmiştir. Ayrıca ilişki yapılarını daha iyi anlamak için bireylerden *bakıma ihtiyaç duysalar, onlara kimin bakacağını* tahmin etmeleri istenmiştir. Görüşmeler sırasında öğrenmenin faydalı olacağı düşünülerek çeşitli tanımlayıcı sorular (çocuk sayısı, gelir, dul kalma süresi gibi) sorulmuştur.

Görüşmeler, kişilerin kendi evlerinde yapılmıştır. Bu çalışma, katılımcıların gönüllülüğü esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen analizlerin tam olarak yapılabilmesi için ses kayıtları alınmıştır. Böylece katılımcılar tarafından verilen değerli veriler gözden kaçırılmamıştır. K30 dışındaki katılımcılar ses kaydına izin vermiştir. Görüşme sırasında K30'un açıklamaları bir deftere not edilmiştir. Görüşmelerin süresi 15 ile 45 dakika arasında değişmiştir. Katılımcıların ses kaydının toplam uzunluğu 536 dakikadır. Bu kaydın yazılmasıyla birlikte 60 sayfalık bir metin ortaya çıkmıştır. Elde edilen metin öncelikle yüzeysel olarak okunmuş ve öne çıkan konular belirlenmiştir. Taranan akademik literatür, kişisel ifadelerle birlikte analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular betimsel analiz ile yorumlanmıştır. Betimsel analiz, verilerin önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını kapsamaktadır. Alıntılara sıklıkla yer vermeyi, bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasını içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2003). Katılımcılar anonimlik nedeniyle K1, K2, ..., K30 olarak kodlanmıştır. Katılımcı kodlarının yanında parantez içinde yaş ve dul kalma süreleri yazılmıştır. Böylece okuyucu katılımcıların özelliklerini görerek bir değerlendirme yapabilir.

Araştırmanın birincil amacı, katılımcıların sosyal dünyalarını anlamaktır. Bu nedenle bulgular bölümünde sosyal ilişkilere dair temalar oluşturulmuştur. Yaş durumu, dulluk durumu ve tanımlayıcı özellikler bu temalar altında analiz edilmiştir.

Bulgular

Tanımlayıcı Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcılardan 4 tanesi 59-64 yaş aralığındadır. Diğer katılımcılardan 8 tanesi 65-74 yaş aralığında, 15'i 75-84 yaş aralığında, 3 tanesi 85 yaş ve üzerinde yer almaktadır. Bireylerin 21'inin yaşlılık döneminden önceki bir

yaşam döneminde dul kaldığı belirlenmiştir. En erken dul kalınan yaş 30, en geç dul kalınan yaş ise 82'dir.

Katılımcıların 18'i sürekli olarak yalnız yaşamaktadır. Yalnız yaşayan bireylerin 10 tanesinin [K3, K8, K9, K10, K12, K14, K15, K18, K19, K24] çocukları birey ile aynı köyde ikamet etmektedir. Yalnız yaşayan 8 katılımcının [K4, K5, K17, K20, K21, K23, K24, K30] çocuklarının tümü ise Sütçüler ilçesi, Isparta, Antalya, Çanakkale ve İstanbul illerinde yaşamaktadır. Tüm katılımcılardan 3'ü [K2, K7, K16] ise yılın belli bir döneminde çocukları ya da torunları ile yaşamaktadır. Katılımcılardan 1'i [K1] çocuklarının yanında sıra ile yaşarken, 8 katılımcı [K1, K11, K13, K22, K26, K27, K28, K29] ise aynı çocuğunun yanında sürekli olarak ikamet etmektedir. 2 katılımcı engelli ve bekâr çocuğu [K11, K29] ile yaşarken 8 katılımcı yetişkin çocuğu ve çocuğunun ailesi ile birlikte hayatını devam ettirmektedir.

Amaca Yönelik Bulgular

Kırsalda yaşayan yaşlı ve dul kadınların sosyal dünyalarının anlaşılması amacıyla yönelik yapılan çalışma kapsamında, ulaşılan saha verilerinin kolay ve etkili bir biçimde tahlil edilebilmesi için, temalar oluşturulmuştur. Bireyler için akrabalık ve mesafe bağlamında en yakın insanlardan oluşan aile ve komşularla ilişkiler araştırmanın ana temalarını oluşturmaktadır. Aile ilişkileri ana temasının içinde katılımcıların çocukları, torunları ve kardeşleri ile olan ilişkilerine mercek tutulan alt temalar oluşturulmuştur.

Aile İlişkileri

Kişinin yaşı ne olursa olsun en temel sosyal ilişkilerini kurduğu aile, bireyin hayatını *az çok* etkilemektedir. Aile, bireylerin sosyal konumlarını büyük ölçüde şekillendirmektedir. Bireylerin aldığı kararların önde gelen etkileyicilerinden biridir (Litwin & Stoeckel, 2013). Bu anlamda katılımcılara aile üyeleri olan çocukları, torunları ve kardeşleriyle olan ilişkileri sorulmuştur. Ayrıca bireylere ebeveynlerinin hayatta olup olmadığı sorulmuş ve üç ([K3,69, 5], [K10, 60, 6] ve [K22, 70, 7 ay]) katılımcıdan olumlu yanıt alınmıştır. Söz konusu katılımcılar ileri yaştaki anne ve babalarıyla ilişkilerinin iyi olduğundan bahsetmişlerdir. Bakıma ihtiyaç duymayan ebeveynleri ile ilişkilerinin sosyal, ekonomik ve psikolojik düzeyde devam ettiği görülmektedir. Katılımcıların ileri yaştaki ebeveynlerinin tek başlarına yahut eşleri ile birlikte yaşadığı öğrenilmiştir.

Çocuklarla İlişkiler: En Yakındakilere Dair

Birçok katılımcının çocuklarıyla iyi ilişkiler içinde olduğu söylenebilir. Birbirlerini maddi ve manevi olarak desteklediklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan biri [K10, 60, 6] ev ve araba alırken çocuklarına verdiği maddi desteği anlatmıştır. Diğeri [K18,

72, 6] işini çocuklarına devrettiğini ve kira talep etmediğini belirtmiştir. Bir başka katılımcı ise [K22, 70, 7 ay] torunlarına baktığını söylemiştir. Yaşlı bireylerin finansör ve bakıcı gibi rollerle hayatın içinde kalmaya devam ettiği ileri sürülebilir.

Çocuklarımla iyi bir ilişkim var, Allah'a şükür. Yemin ederim sahip olduğum her şeyi verebilirim. Vermeye de devam ediyorum, onlar da veriyor. Kızım beni her konuda destekliyor. [K17, 59, 12]

Bir katılımcı [K21, 80, 28] çocuklarının ilgisini torunlarına bakabilmesiyle ilişkilendirmiştir. Aksi halde çocuklarının ona bakmayacağını düşünmektedir:

Allah'a şükür, çocuklarımla iyi bir ilişkim var. Bana ulaşamazlarsa hemen komşuyu ararlar. Çocuklarına bakmalarına yardım ettiğim için arıyorlar. Aksi takdirde arayacaklarını sanmıyorum. [K21, 80, 28]

Katılımcıya neden böyle düşündüğü sorulduğunda komşusu olan yaşlı çiftten bahsetmiştir. 90 yaşını aşan bu çiftin çocuklarından biri, bakım aylığı almış ancak daha sonra anne ve babasına bakmamıştır. Katılımcıya göre, çocuklar bir gün ebeveynlerine vefasızlık edebilir. Ayrıca özellikle yaşlı ebeveynlerinin kendilerine destek olamadığı ve onlara muhtaç olduğu bir durumda çocukların yardım etmeyeceğini düşündüğü iddia edilebilir.

Katılımcılardan biri [K26, 88, 25], kızının gözleri artık göremediği için kocası tarafından terk edildiğini ve eve döndüğünü anlatmıştır. Yaşlı bireyin varlığı ve evi, travma geçiren kızı için, bir *sığınak* olmuştur.

Katılımcılardan iki tanesi [K11, 77, 22] ve [K29, 73, 13]) engelli çocuklarına bakım sağlamaktadır:

Ben en çok (engelli) oğlumu düşünüyorum. Ben öldükten sonra mahvolacak. Ne ekmek yapar ne de yemek yapar. [K11, 77, 22].

Oğluna kendinden daha çok değer verdiği düşünüldüğünde bireyin içinde bulunduğu dilemmanın boyutu daha iyi anlaşılabilir. Kırsal alanda yaşayan yaşlı ve dul kadınların engelli çocuklarının ilerleyen zamanlarda bakımlarının kim ya da kimler tarafından üstlenileceği önemli bir ihtiyacı göstermektedir.

Çocukların da yaşlı anne babalarına çeşitli konularda destek oldukları gözlemlenmiştir. Katılımcılardan biri [K7, 60, 8] herhangi bir gelire sahip değildir. Tamamen çocukları tarafından desteklenmektedir. Çocuklarının, durumu bildikleri için, uyarı beklemeden kendisine gerekli desteği verdiklerini ifade etmiştir. Diğer bir katılımcı da [K30, 63, 18] çocuklarının faturaları sırayla ödediğini belirtmiştir. İfadelerden yola çıkarak çocukların ebeveynlerinin ihtiyaç duyduğu desteği verdiği söylenebilir. Bir başka katılımcı [K2, 72, 16] çocuklarından maddi destek konusunda hiçbir şey beklemediğini ifade etmiştir. Emekli maaşı aldığı için bunu hak etmediğini düşünmektedir. Ayrıca, maddi durumu yeterli olmayan, çocuklarına yük olmak istemediği ileri sürülebilir:

Bir şey satın al diyemem. Satın aldıklarında onlara karşılığını vermek istiyorum. [K2, 72, 16].

Katılımcılardan bazıları kocaları öldükten sonra çocuklarının yanına taşınmıştır. Üç katılımcı ([K1, 90, 60], [K6, 84, 10] ve [K26, 88, 25]) sürekli olarak, diğer üçü ([K2, 72, 16], [K7, 60, 8], [K16, 89, 40]) ise dönemsel olarak çocuklarıyla birlikte yaşamaya başlamıştır. Bireyler ekonomik, psikolojik, sosyal veya sağlık nedenleriyle taşınmıştır. Eşi ve oğlunun ailesiyle birlikte yaşayan ve dul kaldıktan sonra da onlarla birlikte yaşamaya devam eden katılımcılardan biri şöyle demiştir:

Sanırım yalnız kalamam. Kalabalığa alıştım. [K28, 75, 5].

Kalabalık ailenin onu ayakta tuttuğu iddia edilebilir. Dolayısıyla geniş aile yaşamının yalnızlık başta olmak üzere dulluğun sonuçları ile baş etmede önemli bir destek kaynağı olduğu söylenebilir.

Katılımcılardan biri [K9, 75, 21], çocukları tarafından hastaneye götürüldüğünden bahsetmiştir. Bireylerin kırsal kesimde yaşadıkları düşünüldüğünde bu desteğin oldukça değerli olduğu iddia edilebilir.

Bakım sağlama konusunda, katılımcıların birçoğu çocuklarının kendilerine bakacağını düşünmektedir. Katılımcılardan biri çocukların tüm ısrarlarına rağmen evini bırakıp onların yanına gitmediğini anlatmıştır:

Kızlarım da oğullarım da bana bakıyor. Bana çok düşkünler. Onlara kalsa beni burada bırakmayacaklar götürecekler. Gel diyorlar ama ben gitmiyorum. Ben oralarda duramam diyorum. İslî deliğin içi bana çok diyor. [K25, 80, 8].

Kendisine yakın çocuğu olmamasına rağmen birey, eşinin diğer karısı ile yan yana evlerde yaşamaktadır. Katılımcının, diğer eşin varlığı ile kendisini yalnız hissetmediği söylenebilir. Ayrıca hem söz konusu katılımcı [K25, 80, 8] hem de mülakat yapılan katılımcılardan olan [K20, 70, 8] diğer eş birbirleri ile ilişkilerinin iyi olduğunu ve baştan beri anlaşabildiklerini belirtmişlerdir. Aynı kocaya sahip kadınların birbirleri için birer destek kaynağı oldukları iddia edilebilir.

Katılımcılardan iki tanesi ([K7, 60, 8] ve [K21, 80, 28]), kendilerine kimin bakacağından tam olarak emin değildir. Bir diğeri [K2, 72, 16] ise bunu Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini ifade etmiştir. Çocukların bakıcı olarak istendiği görülmektedir. Ancak bakım vereceklerine dair kesin bir öngörde bulunamamışlardır. Katılımcılardan biri [K19, 84, 2] çocuklarının, ne yaparlarsa yapsınlar, onunla ilgilenmelerini istemektedir. Katılımcı huzurevinde dövülebileceğini düşünmektedir. Koşullar ne olursa olsun çocuklarıyla birlikte kalmak istemektedir. Çeşitli yaşam olayları, söylentiler veya medyanın çizdiği olumsuz resmin huzurevlerini istenmeyen mekânlar haline getirdiği iddia edilebilir. Nitekim katılımcılardan iki tanesi de bu hususta benzer endişeler paylaşmaktadır:

Allah'ım oraya düşürmesin. Orayı da iyi bir yer zannetme. Orada aylığı olana bakıyorlar. Benim bir elim gitti, huzurevine de ölsün diye iğne yapmışlar. O da bir daha gitmedi. Kocasını iyi kötü baktı. Kocasının yanında da öldü. [K21, 80, 28].

Bakım evine gitsem malım yok. Bakım evinde sigara basarlar üstüne. Paran olmazsa orda da bakmazlar. Televizyon neler gösteriyor. [K30, 63, 18].

Katılımcılardan biri [K15, 76, 26], çocukların ebeveynlerine gönüllü olarak bakmaları gerektiğini iddia etmektedir. Bunu iyi bir çocuk olmanın gereği olarak gördüğü söylenebilir:

Çocukların anne babaya bakmak için para almaması gerektiğini söylüyorum. Devletten para alarak anne babalarına bakmasınlar. [K15, 76, 26].

Kız çocukları, bakım konusunda birincil güven kaynaklarıdır:

Kızlarım benimle ilgilecek. Bunu neden söylüyorum? Başkalarından ümidim olmadığından değil, etrafa bakmıyorum; herkes ileri yaşta kızıyla beraber. Bana da muhtemelen kızlarım bakacağını söylüyorum. [K18, 72, 6].

Nitekim katılımcı [K18, 72, 6] hayatının erken bir döneminde annesine bakım vermiştir. Bir diğer katılımcı [K7, 60, 8] da eşine bakmıştır. Ayrıca gelin de bakım verici kategorisinde değerlendirilmektedir. Katılımcılardan biri [K16, 89, 40] asıl bakım vericinin oğlunun değil gelininin olduğunu vurgulamıştır. Bakımın toplumsal cinsiyet rolleriyle doğrudan bir bağlantısı olduğu iddia edilebilir. Katılımcılardan ikisi ([K9, 75, 21] ve [K12, 69, 13]) ise yakınlarda yaşayan çocuklarını ideal bakıcılar olarak düşünmüşlerdir:

Elbette yakın oturan çocuklarım benimle ilgilecek [gülüyor]. Çare yok. Onlar yapacak. [K12, 69, 13].

Ebeveyn-çocuk ilişkilerinin katılımcı tarafından istenen düzeyde olmadığı durumlar da vardır. Bireyin [K14, 79, 49] kendisine bakacak kimsesi olmadığını bu yüzden huzurevine yazdırmalarını istediğini söylemesi de düşünüldüğünde çocukları ile aralarında yakın bir bağın bulunmadığı söylenebilir:

Ankara'da bir oğlan var, kız da İstanbul'da hiç görmem, görünmez, selamı bile gelmez. Bayramda telefon ederse eder ama gelmez. Bilmiyorum işte, köyü sevmiyormuş. Biri de bu köyde. [K14, 79, 49].

Katılımcılardan biri [K19, 84, 2] büyük oğlu ve özellikle de gelini ile aralarının bozuk olduğunu söylemiştir. Küsmeleri için herhangi bir sebebin olmadığını düşünmektedir. Bununla birlikte diğer çocukları ile iyi geçindiğini söylemiştir. Ayrıca dargın olan gelininin çocuklarının, kendisini ziyaret ettiklerini belirtmiştir. Bir diğer katılımcı [K24, 80, 10] ise hayırsız olarak nitelendirdiği oğullarının ve gelinlerinin bir gün aynı şeyi yaşayacaklarını düşünmektedir. Ancak aynı katılımcı kızını ve damadını

çok sevmektedir. Çocuklar ile olan rahatsızlık verici ilişkilerin tüm çocukları kapsamadığı söylenebilir.

Yaşlı bireyler ve yetişkin çocuklar arasındaki ilişkilerin sosyal, psikolojik, ekonomik ve fiziksel olarak aktif şekilde devam ettiği söylenebilir. İki taraf birbirleri için destek kaynağı ve birbirlerinin hayatlarına dair karar verici oldukları iddia edilebilir. Ayrıca çocukların yaşlı ebeveynleri için sorumluluk alan ilk kişiler oldukları söylenebilir.

Torunlarla İlişkiler: Büyükannelik İstenci

Torunlarla yapılan görüşmeler veya telefon konuşmaları, çocuklara göre daha azdır. Özellikle çocukları şehre (Isparta, Antalya, Çanakkale, İstanbul) göç eden yaşlı bireylerin torunları ile ilişkileri daha seyreklerdir. Buna rağmen katılımcıların torunlarının hayatlarının bir parçası olmak istedikleri söylenebilir.

Kızlarımdan birinin çocukları benimle hiç konuşmuyor. Torunlardan bazıları hiç aramaz ama ben herkesi ararım. [K15, 76, 26].

Ancak torunlarıyla birlikte yaşayan katılımcılar da bulunmaktadır:

Burada küçük bir kız var. Ben onunla vakit geçiriyorum. Her zaman benimlidir. Anne babasının yüzüne bakmaz. Büyük torun da okuyor. Ne zaman gelse parasını veririm. Mesela, ona bir cep telefonu aldım. [K28, 75, 5].

Benim için her şeyi yapıyorlar. Onlarsız hareket edemem. [K22, 70, 7 ay].

Bir başka katılımcı [K21, 80, 28], zaman zaman baktığı torunlarının kendisine lakabı ile seslendiğini neşeye ifade etmiştir. Bir araya gelme olasılığının azalması, büyükanne ve büyükbabaların torunlarına karşı hoşgörü düzeyini artırdığı iddia edilebilir. Çocuklara karşı otoriter olmayı uygun gören toplumun, torun sevgisini desteklediği söylenebilir. Bununla birlikte, üzüntü verici ilişkiler de vardır. Örneğin bir katılımcı [K8, 75, 2] torunlarından birinin kendisini aramamasından üzüntü duymaktadır.

Torunlarımdan biri hiç aramaz. Ona da çok küçükken ben bakmıştım. [K8, 75, 2].

Katılımcılardan iki tanesi ([K24, 80, 10] ve [K29, 73, 13]) torunlarıyla olan olumsuz ilişkilerinden çocuklarının sorumlu olduğunu düşünmektedir:

Çocuklar anne babaları ne derse onu yaparlar. [K29, 73, 13].

Torunlarla olan ilişkilerin genellikle iyi olarak yorumlandığı görülmektedir. Birçok katılımcının bu soruyu tebessüm ederek cevapladığı gözlemlenmiştir.

Kardeşlerle İlişkiler: Uzaklaşan Yakınlar

Kardeş ilişkileri yaşla birlikte azalma eğilimindedir. Enerjisini ve kaynaklarını çocuklarına veya torunlarına aktaran bireylerin kardeşleriyle ilişkileri genellikle sosyal

düzyededir. Kriz ve stres zamanlarında alternatif bir destek kaynağıdır. Miras, mal ve mülk paylaşımı, kardeşler arasındaki ilişkiyi önemli ölçüde etkilemektedir.

Henüz herhangi bir tarlayı bölmedik. Hiçbir şey paylaşmadık, bu yüzden henüz kavga etmedik [gülüyor]. [K22, 70, 7 ay].

Miras yüzünden ilişkimiz iyi değil. [K2, 72, 16].

Kardeşlerle olan ilişkilerin çocukların tutum ve davranışlarına göre değiştiği anlaşılmaktadır. Örneğin katılımcılardan biri [K15, 76, 26], yerel seçimlerde oğluna oy vermeyen erkek kardeşiyle arasının bozuk olduğunu ifade etmiştir.

Kız kardeş ilişkileri kritiktir. Bir katılımcı [K18, 72, 6] kız kardeşlerinin en küçüğü olduğunu ve bir sırrı olduğunda önce kız kardeşleriyle paylaştığını söylemiştir. Ayrıca bireylerin ilişki geçmişleri ve bireysel özellikleri de kardeş ilişkilerini etkilemektedir:

Dört kardeşim var ama hiçbirini görmüyorum. Burada bir erkek kardeşim var. Onu yıllardır görmedim. Oğulları, oğlumun bacağına bir ağaç devirdi. Sanırım bu yüzden utandılar. [K12, 69, 13].

Adımı bile anmıyorlar. Üvey kardeşler var ama benimle ilgilenmiyorlar. Bu nedenle akrabam yok. [K26, 88, 25].

Katılımcılardan biri [K11, 77, 22], ablası telefon kullanamadığı için her zaman konuşamadıklarını ifade etmiştir. Bir başka katılımcı [K5, 80, 3] kardeşinin aynı zamanda komşusu olduğunu söylemiştir. Ancak ilişkilerinin nasıl olduğu sorusuna sessiz kalmıştır. Kardeş ilişkilerinin olmadığı durumlarda katılımcılar yeğenlerinden bahsetmiştir. Dolayısıyla yeğenlerin kardeş ilişkilerinin yerini aldığı söylenebilir:

Erkek kardeşim yok. Hepsi öldü. Sadece bir yeğenim var. O da arada uğrar. Arar. [K24, 80, 10].

Aile ilişkileri, görüşme sıklığı ve ortak miras gibi yaşam durumu değişimlerinin kardeş ilişkilerini değiştirdiği söylenebilir. Katılımcıların kardeşleri ile ilişkilerinin daha çok psikososyal destek düzeyinde olduğu iddia edilebilir.

Komşularla İlişkiler: Yanımdaki Diğeri

Sosyal çevre, aile üyesi olmayan ancak yine de bireyin hayatında az ya da çok etkisi bulunan komşuları da içermektedir. Katılımcıların kendilerine evi en yakın olan komşularını düşünerek cevap verdikleri görülmüştür. Komşuları ile iyi geçindiğini söyleyen katılımcılar olduğu gibi araları bozuk olan katılımcılar da bulunmaktadır:

Bu eve geldiğimden bu yana 50 sene geçti. Hiç kavga etmedik. Her zaman birbirimizi ziyaret ederiz. Telefonu nasıl kullanacağımı bilmiyorum. O ya da torunu bana yardım ediyor. Bir konuda danışmak istediğimde muhtar komşuma danışırım. Kardeşime dahi sormuyorum. [K4, 82, 40].

İki komşu var ve onlar benim oğullarım. Aşağı mahalledeki komşularım çocuklarımdan daha iyidir. Neden dersen karıları oğullarımı çektik benden. [K24, 80, 10].

İlk katılımcının [K4, 82, 40] değindiği üzere kırsal bölgelerde insanların uzun zamandır birbirlerini tanınması söz konusudur. Kırsal bölgelerdeki bu tanınırlığın kurulan sosyal bağların derinliğini artıran ölçütlerden biri olduğu iddia edilebilir. Ayrıca komşuluk ilişkilerinde geçerliliği bulunan yalnız karşılıklılık değil, yardımlaşma ve dayanışmanın da olduğu iddia edilebilir. Diğer katılımcının [K24, 80, 10] ifadeleri komşuların, çocuklarla ilişkilerin kötüleştiği durumlarda, birey için daha öncelikli olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla çocukların tutum ve davranışlarının komşularla olan ilişkileri etkilediği iddia edilebilir. Bu duruma bir başka açıdan bakacak olursak:

İyi. Bir komşum var. O ve damadım birbirlerine dava açtılar. Konuşmuyorlar. Ben gitmiyorum ama o buraya geliyor. Kızım orada olduğumu duyarsa bana çok kızar. [K11, 77, 22].

Katılımcı ve kendisi gibi yaşlı, dul bir kadın olan komşusunun coğrafi olarak köy merkezine uzak bir mahallede yaşadıkları düşünüldüğünde içinde buldukları durumun ciddiyeti daha iyi anlaşılacaktır. Katılımcının kızının, birey üzerinde baskın bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Komşuluk ilişkilerinin memnuniyet verici olmadığı durumlar da vardır:

Beni aramazlar. On kişi ekmek pişirdi. Hiç gel demediler. Çünkü hastayım ve hiçbir şey yapamıyorum. Düşersen kimse sana yardım etmez. Bir yıldır hasta olan bir adam var. Eskiden, insanlar o adamın İstanbul'daki evinde yiyip içerlermiş. Şimdi kimse kapısını çalmıyor. [K8, 75, 2].

Bir komşu var. Kızım dedim biz aynı sülaledeniz, kapı komşuyuz dedim bana hiç uğramazsın, artık ben de gelmeyeceğim dedim. Ne dedi biliyor musun? Bak hâlâ o kötü lafını hatırlarım. Herkes kendi akrabasının yanına gider dedi. Ben de asıl yaşlıların yanına gitmek lazım, halini hatırını sormak lazım dedim. Ama bu kırıcı lafından sonra içim soğudu. Bu laf bilmezliktir. Konuştum diyor ama böyle konuşulmaz ki. Büyüklemeceksin. Sen zenginsem bana, ben zenginsem sana faydası yok. O ayrı. [K15, 76, 26].

İlk katılımcının [K8, 75, 2] kendisini komşuları tarafından dışlanmış hissettiği söylenebilir. Dolayısıyla hasta olmanın ve katılımcının belirttiği üzere eskisi gibi bir şey yapamamanın diğer insanların ilişkilerini kesmelerine neden olduğu iddia edilebilir. Diğer katılımcının [K15, 76, 26] da komşusu tarafından yaş ayrımcı bir tutum ile karşılaştığı söylenebilir. Genç komşusunun yaş ayrımcılığına dayalı sözlerini hakaret olarak algıladığı belirtilebilir. Her iki katılımcının da maruz kaldıkları tutumlardan rahatsızlık duydukları söylenebilir. Ayrıca katılımcıların komşuları ile etkileşim halinde bulunmak istedikleri ve bu gerçekleşmediği takdirde mutsuzluk duydukları iddia edilebilir. Komşuluk ilişkileri bir sosyal destek kaynağıdır. Ancak, aynı zamanda bir kontrol sistemi olabilir:

Dullar için hayat iyi gitmiyor. Biriyle seyahat edemezsiniz (gülüyor). Biriyle konuşamazsınız. Örneğin, bir erkekle konuşursanız, insanlar doğrudan yanlış düşünürler. Bir erkekle konuştuğum için seni kötü bir kadın olarak damgalarlar. Böyle bir olay yaşamadım ama konuşamam. Böyle bir şeyin olmasından korkuyorum. Köy hayatı böyledir. [K17, 59, 12].

Söz konusu katılımcının dul olmasından dolayı toplum içindeki hal ve hareketlerine dikkat etme zorunluluğu hissettiği söylenebilir. Bu ifadelerden dul kadınların çevreleri tarafından bir tehdit olarak algılandığını iddia edilebilir. Bununla birlikte katılımcının 59 yaşında olduğu ve yaşlılık kategorisine henüz girmediği dikkatlerden kaçmamalıdır. Üstte ifadeleri verilen ileri yaştaki katılımcıların bu türden bir endişe duyduklarını belirtmemeleri komşuluk meselesine daha olumlu baktıklarının işareti olabilir. Erken yaşlardaki dul kadınların ise komşuluk ilişkileri konusunda daha çekimser oldukları iddia edilebilir. Katılımcının ifadesinden yola çıkarak özellikle kırsalda olmanın bu çekimserliği daha da artırdığı söylenebilir.

Kırsal kesimdeki uzun süreli komşuluk ilişkilerinin, aileden olmayan diğerleri ile ortak bir geçmiş anlamına geldiği savunulabilir. Komşuluk ilişkilerinin çeşitli yaşam olayları ve günlük ilişkilerden etkilendiği söylenebilir. Komşularla ilişkilerin iyi olmadığı takdirde bireyler açısından mutsuzluk verici bir hal aldığı anlaşılabilir. İlişkilerin, kardeşlerle ilişkilerde olduğu gibi, psikososyal destek düzeyinde devam ettiği iddia edilebilir.

İlişki Durumu: Yamacımdakiler

Katılımcılardan sosyal olarak ilişki kurdukları bireyleri karşılaştırarak bir öncelik sıralaması yapmaları istenmiştir. İstisnalar olmakla birlikte, katılımcıların isim belirtmek yerine ilişki gruplarından (çocuklar, kardeşler gibi) bahsettikleri görülmüştür. Sorulan sorunun bireyler açısından farklı anlaşıldığı durumlar da yaşanmıştır. Ancak konunun dışında olmayan cevaplar olduğu ve ilk akla gelen bilgilerin önemli ve değerli olduğu düşüncesi ile katılımcı uyarılmamıştır:

En değerli kişi kocamdı ve öldü. Şimdi kimse yok, Allah var. [K3, 69, 5].

Katılımcının mülakatın diğer aşamalarında verdiği cevaplara göre çocukları ile herhangi bir sorunu bulunmamaktadır. Hatta onları ve torunlarını çok sevdiğini beyan etmiştir. Bireyin ifadeleri, eşine olan bağlılığının, eşinin vefatının üzerinden beş yıl geçmesine rağmen, ona olan sevgi ve özleminin hâlâ devam ettiğinin göstergesi olabilir. Nitekim eşinden bahsederken bireyin gözleri yaşarmıştır. Bireyler genel olarak çocuklarını ilk sıraya koydukları benzer sıralamalar yapmışlardır:

Çocuklarım, torunlarım, komşularım. [K1, 90, 60].

Çocuklarım, kız kardeşlerim, kocamın akrabaları. İnsanlar ne derse desin kaynananı annen kadar sevemezsin. [K18, 72, 6].

Çocuklarım, sırada ne var bilmiyorum. [K23, 75, 15].

Çocuklarımdan çocuklarımdan kıymetlidir. [K25, 80, 8].

Katılımcılardan biri [K18, 72, 6] kendi ailesini eşinin ailesine göre daha çok sevdiğini söylemiş ve doğal olarak da aksinin mümkün olamayacağını iddia etmiştir. Bireyin bu ifadelerinin aile ilişkilerindeki geleneksel bir koda işaret ettiği söylenebilir. Bir diğer katılımcının [K25, 80, 8] ise en çok torunlarına kıymet verdiği görülmektedir. Öyleyse yaşlı dul kadınların yaşamında torunlarının önemli bir konuma sahip olduğu iddia edilebilir. Çocukların ardından kardeşlerini, yeğenlerini ya da komşularını sıralamaya ekleyen katılımcılar da bulunmaktadır:

Çocuklarım, sonra... Hiç de kimsem yok ki işte kardeşlerim var. Bir de komşularım. Gelmezler de olsun yine. Ölüyle diri komşularla olur. [K12, 69, 13].

Kızımın torunlarım sonra kardeşlerim sonra da en yakın anlaştığım insanlar gelir herhalde. [K17, 59, 12].

Babam, çocuklarım Allah yokluklarını göstermesin. Kardeşlerim var. Abim var. O öne çıkar diğerlerinden. İkimiz birlikte büyüdük. Her çileyi ikimiz çektik. Onunla iyiyizdir. Sonra da komşularım. [K22, 70, 7 ay].

Çocuklarım. Çocuklarım için varım ben. Sonra da kardeşim. Sonra diğerleri işte. [K28, 75, 5].

Katılımcılardan biri [K12, 69, 13], çocuklarından sonra kimi söyleyeceği konusunda biraz düşünmüştür. Katılımcının araları her ne kadar bozuk olsa da komşularını da bu listeye eklemeyi uygun görmüştür. Çünkü insanın komşularına bir şekilde muhtaç olacağını düşünmektedir. Kırgınlıklar olsa bile komşuların da ilişki sıralamasında yerini alması toplumun komşuluk ilişkileri ile ilgili kültüründen kaynaklandığı iddia edilebilir. Bir başka katılımcı [K17, 59, 12] sıralamayı yaparken özellikle kızını belirtmesi ve oğlunu hatırlamaması dikkat çekicidir. Katılımcının anlattığı kadarıyla oğlu ile ilgili önemli bir problemi olmadığı düşünülürse bu durum kızı ile olan ilişkisinin çok yakın olması ile ilişkilendirilebilir. Bir diğer katılımcının [K22, 70, 7 ay] özellikle abisine değer vermesini yaşadıkları bazı hadiselerin üstesinden abisiyle birlikte gelmesi ile ilişkilendirmiştir. Öyleyse yaşam deneyimlerinin ilişki konvoylarının yeri ve önemini etkilediği söylenebilir.

Birçok yaşlı için en değerli yakınları çocukları olsa da kimi yaşlılar ilk sırada ebeveynlerini ya da torunlarını saymışlardır. Diğer akrabalar ve akraba olmayanlar ise listenin daha arkalarında kendilerine yer bulmaktadır.

Tartışma

Aile, bireylerin sosyal konumlarını büyük ölçüde şekillendirmektedir. Bireylerin aldığı kararların önde gelen etkileyicilerinden biridir. Aile, özellikle kişinin yaşlılık, dulluk ve hastalık gibi ortalama koşullardan daha fazla desteğe ihtiyaç duyduğu durumlarda birincil destek kaynağı olabilir. Yaşlı yetişkinler genellikle refahlarını eşlerinin, çocuklarının veya torunlarının varlığıyla ilişkilendirmektedirler (Litwin &

Stoeckel, 2013). Bu durum katılımcılar için de geçerlidir. Diğer ilişkiler genellikle psikolojik veya sosyal yakınlıkla ilgilidir. Türkiye’de yaşlı bireylerin %59,9’unun mutluluk kaynağı aileleridir (TÜİK, 2022a).

Bakım ve ekonomi gibi daha fazla enerji ve fedakârlık gerektiren konularda ebeveyn-çocuk ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Ancak torunlar, kardeşler veya komşular, hafif ve *anında ödenebilir* işler için destek kaynaklarıdır. Dolayısıyla yardıma çağrılan kişi, görev özgüllüğü modelinde (Cantor, 1979) belirtildiği gibi konuya göre değişmektedir. Bu nedenle görevin özellikleri ve hiyerarşik yakınlık iç içe geçebilmektedir. Her zaman mümkün olmasa dahi başta aile olmak üzere *yakınlarımız* sosyal ilişki çemberlerimizde çeşitli görevler için konumlandırılmıştır.

Sosyal ilişkilerin esneklik düzeylerinin farklılık gösterdiği söylenebilir. Örneğin, komşular çok yakın olsalar dahi bir şekilde onları ikame etmek mümkündür. Benzer şekilde kardeşler arasında kopan bağların yerini çocuklar veya yeğenler hatta komşular alabilmektedir. Nitekim sosyal bilim literatürüne göre yaşlı bireyler çocuk ve torunlarından sonra en çok kardeşleri tarafından değil komşu ya da arkadaşları tarafından ziyaret edilmektedir. Kardeşlerle ilişkilerin zayıf olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kardeşlerin yaşlı bireyler için önemli bir yerinin olduğu söylenememektedir (Şentürk, 2015). Katılımcıların çocukları ve torunları ile olan ilişkilerinde daha olumlu ve yapıcı davrandıkları ve ilişkilerini sürdürmek istedikleri iddia edilebilir. Nitekim ülkemiz de sanayileşmenin getirdiği süreçlerden etkilenmekle birlikte yaşlı ebeveyn-yetişkin çocuk ilişkisi korunmaktadır (Şentürk, 2018). Benzer şekilde yaşlılık döneminde torunlarla ilişkinin yaşlı bireylere doyum sağladığı görülmektedir (Akçay, 2011). Dolayısıyla, çocuklar veya torunlar gibi kan bağları nedeniyle kurulan ilişkilerin yerini doldurmak kolay değildir. Ancak imkânsız da değildir. Çocuklar ve torunlarla kopan bağlar, özellikle diğer çocuklar veya torunlarla ikame edilebilmektedir. İlişkinin doğasının, bireylerin başkalarına karşı hissettikleri yakınlık derecesini etkilediği söylenebilir.

Bakım konularında çocuklara duyulan güvenin kaynağı, çocukların mevcut davranışlarıdır. Ayrıca çocukların ebeveyn bakımını sağlayacağına dair toplumsal algının da etkili olduğu söylenebilir. Sosyal becerilerin nesiller boyu aktarılabilceği ve böylece geleneklerin ve kültürün inşa edildiği bilinmektedir (Giddens, 2010). Çocuğun bakım konusundaki yeri de bu kategoriye dâhil edilmelidir. Katılımcılar arasında kendi ebeveynine bakmış bir katılımcının olduğu da bilinmektedir. Bakım görevinin toplum tarafından çocuklarla ilişkilendirildiği söylenebilir. Nitekim aksi gerçekleştiğinde çocuklar toplum tarafından yadırganmaktadır (Kalınkara, 2016).

Yoksulluk, yaşlılık literatüründe temel konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İhtiyaçları karşılayacak düzenli bir gelire sahip olmak bireyin yaşam standartlarını yükseltmektedir. Türkiye’de 2019 yılı itibarıyla yaşlı nüfusun yoksulluk oranı

%16,7'dir. Bu değer içerisinde yaşlı erkeklerde yoksulluk oranı %15,6 iken, yaşlı kadınlarda bu oranın %17,6'ya yükseldiği görülmektedir (TÜİK, 2022a). Dolayısıyla yoksulluk, yaşlı kadınların (Sevak ve ark., 2003), özellikle de dul yaşlı kadınların (Hungerford, 2001) karakteristik özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılardan 28 tanesi ([K6, 84, 10] ve [K7, 60, 8] hariç) düzenli bir gelire sahiptir. 65 Yaş Aylığı, Dul Aylığı, Bağkur ve Sigorta aylıkları bireylerin ana destek mekanizmalarıdır. Ancak alınan miktar, kişisel özellikler ve bireysel ihtiyaçların birbirinden farklı olması gelirin yeterliliği konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Saha araştırmasına göre, bazı katılımcılar gelirlerinin yeterli olduğunu düşünmektedir. Diğerleri, yeterli geliri sağlamak için *dikkatli harcama* yapmaları gerektiğini vurgulamıştır. Gelirlerinin yetmediğini düşünen katılımcılar da vardır. Bir şekilde yetirmeye çalıştıkları ve bunu düzeltmek için de bir *çarelerinin* olmadığını söyleyen kadınlar da olmuştur. Özellikle 65 yaş Aylığı ve Dul Aylığı alan bireylerin en azından düzenli bir gelire sahip oldukları ve çocuklarına muhtaç olmadıkları için devlete karşı *minnettarlık* duydukları gözlemlenmiştir. Çocukları tarafından desteklenen katılımcılar da vardır. Özellikle düzenli geliri olmayan katılımcılar tamamen çocukları tarafından desteklenmektedir. Bu durumun, onları çocuklarına bağımlı hale getirdiği söylenebilir. Katılımcıların ifadelerine göre çocuklar verdikleri ekonomik desteğin gerekliliğinin farkındadır ve bunu ebeveynlerinin ifade etmelerini beklemeden yerine getirmektedirler. Ancak ekonomik kaynakları çocukları tarafından engellenen katılımcılar da vardır. O halde çocuklar ekonomik açıdan hem destekleyici hem de engelleyici olarak kabul edilebilirler. Genel bir değerlendirme yapıldığında söz konusu kırsaldaki dul yaşlı kadınların gelirlerini yeterli bulmadıkları iddia edilebilir. Miktar olarak daha fazla gelire sahip olan katılımcıların gelir memnuniyeti bakımından olumlu anlamda daha net cevaplar vermeleri bu durumun işareti sayılabilir.

Yaşlılık bir hastalık değildir. Ancak özellikle kronik hastalıkların ortaya çıkması açısından hassas bir dönemdir. Bu nedenle yaşlılıkta hastaneye gitme olasılığı artmaktadır. Yaşlı kadınların sıklıkla doktora gittikleri (Friedan, 2006) ve katılımcıların kırsal alanda yaşadıkları düşünüldüğünde, çocukların verdiği desteğin niteliği daha iyi kavranabilir. Bireyin bir ilçe veya ildeki hastaneye gitmesi için ödemesi gereken maliyet ve amacına ulaşmak için ihtiyaç duyduğu enerji göz önüne alındığında, çocukların ebeveynlerine desteğinin önemi fark edilebilir.

Dulluğun sonuçlarından biri olan taşınma (Erber, 2018), bazı katılımcılarda gözlemlenmiştir. Ekonomik durum, yetersiz sağlık durumu veya yalnızlık gibi sosyopsikolojik koşullar yaşlıların kızları veya oğulları ile birlikte yaşamaya başlamasına neden olabilmektedir. Çocuklarla yaşamak, ortak bir bütçeye sahip olmak demektir. Katılımcıların bu konuda herhangi bir şikâyeti olmamıştır. Ancak katılımcılardan biri [K6, 84, 10] maaşını aldıkları için çocuklarının kendisine bakmak zorunda olduğunu vurgulamıştır.

Alandaki bir diğer durum ise ilk eş ile ikinci eş arasındaki ilişkinin yakınlığıdır. Neredeyse yarım asırdır birlikte olan bu kadınların diğer ilişki türlerinden farklı bir bağı bulunmaktadır. Rakip olarak görülseler de yakın bir ortaklıkları vardır. İki kadından oluşan evlilikler pek bilinmese de destek kaynağı olarak bahsetmekte fayda görülmektedir. Bu ilişki türü son zamanlarda yapılan konvoy çalışmalarında vurgulanan, destek alışverişlerine çoklu bakış açılarının dahil edilmesinin gerekliliğini hatırlatmaktadır (Antonucci ve ark., 2013). Çünkü teknik olarak birbirine *rakip* olan bu kadınlar, fiziksel ve sosyal *yakınlıkları* ve *ortaklıkları* nedeniyle birbirlerinin sosyal haritalarının iç çemberinde yer almaktadır. Üstelik çocukları onlara yakın bir yerde bulunmuyorsa, kadınların birbirleri için daha da önemli bir konumda oldukları iddia edilebilir.

Yaşlılar çocukları ve torunlarından sonra en önemli ilişkileri komşuları ile kurmaktadırlar (Şentürk, 2019). Komşular, biz memnun olmadığımızda dahi, ilişki çemberimizdeki yerlerini almalıdır. Coğrafi yakınlıkları onları diğer ilişki türlerinden daha erişilebilir kılmaktadır. Özellikle çocuklarının, yakınında olmadığı yaşlı bireylerin komşuları ile ilişkilerinin daha fazla olduğu bilinmektedir (Otrar & Kurtkapan, 2015). Örneğin, katılımcılardan biri [K22, 70, 7 ay] dava açtığı komşusundan her durumda tereddüt etmeden yardım isteyebileceğini belirtmiştir. Bu nedenle, hiyerarşik bağlarımız olmasına rağmen, aile ve komşular söz konusu olduğunda katı bir tabakalaşmanın mümkün olmadığı iddia edilebilir.

Katılımcılar, ilişki listesini aile üyeleri ve komşularla sınırlandırmışlardır. Literatürdeki diğer ilişkiler (Kahn & Antonucci, 1980) hakkında herhangi bir şey söylememişlerdir. Kırsal alanlarda akrabalarla görüşme sıklığının daha fazla olduğu bilinmektedir (Şentürk, 2019). Bununla birlikte araştırmada çocuklar, torunlar ve kardeşler dışındaki diğer akrabalar hakkında bir soru yöneltilmemiştir. Katılımcıların ifadelerine bağlı kalınmıştır. İlk akla gelenlerin nitel araştırma için uygun olacağı düşünülmüştür.

İlişki hiyerarşileri oluşturulurken bireylerin iyi ilişkileri referans aldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, katılımcılardan biri [K17, 59, 12] bir oğlu olmasına ve herhangi bir sorunu olmamasına rağmen kızı, torunları ve anlaştığı kişiler olarak ilişki sıralamasını yapmış ancak oğlunu hatırlamamıştır.

Katılımcılardan birinin [K11, 77, 22] komşusu ile bir diğerinin ise kardeşiyle [K15, 76, 26] ilişkisi çocuklarından dolayı kesintiye uğramıştır. Çocuklar ile söz konusu kişiler arasındaki olumsuz etkileşim yaşlı bireylerin komşularına ve kardeşlerine olan tutum ve davranışlarını değiştirmiş görünmektedir. İlişki çemberinde bireye yakın olan kişiler, bireye daha uzak kişilerin bireylerle olan ilişkilerini etkilediği iddia edilebilir.

Katılımcıların sosyal ilişkileri, çeşitli yaşam olaylarına karşı destekleyici ve koruyucu bir etkiye sahiptir. Ancak önleyici ve yasaklayıcı ilişkilerin olduğu da

anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sosyal, fiziksel, ekonomik, psikolojik koşullar, ilişkinin özellikleri, ilişkinin düzeyi, ilişkinin tarihi, kişilerin biyografileri gibi ilişkiye dair değişkenler sağlanan desteğin kalitesini etkilemektedir. Ortaya çıkan sonuçların sosyal bilim literatürü ile benzerlikler taşıdığı ortaya çıkmıştır (Özkul ve ark., 2019; Erber, 2018; Nadoh ve ark., 2004).

İlişki çemberlerinde farklı düzenlemelerin yapıldığı gözlemlenmiştir. Bazıları için çocukları birinci sıradadır. Ancak oğulları ile arası kötü olan katılımcının komşularını kendisine daha yakın olarak değerlendirdiği görülmektedir. Dolayısıyla ilişkiler çemberi her ne kadar işlevsel olsa da ayrıntılı bir tanım verememektedir. Herkes için üç parçalı genel bir tarif yazmak yerine, benzersiz çemberler oluşturulmalıdır. Birey ilişki hiyerarşisini kendisi kurmalıdır. Dolayısıyla çemberlerin birey merkezli olduğunu bir kez daha vurgulayarak *genişleyen çoklu çemberlerin* (expanding multiple circles) varlığından bahsetmek gerekmektedir. Çemberler birinci, ikinci, üçüncü, ... olarak adlandırılabilir. Çemberler eş merkezli olarak iç içe geçmiş şekilde yakından uzağa doğru genişlemektedir. Çemberlerin ve çemberlerdeki kişilerin sayısı birey tarafından belirlenmektedir. Kişilerin daire içindeki konumu, bireye yakınlıklarına göre düzenlenmelidir. Bireye en yakın kişi veya kişiler ile bireye karşı en fazla sorumluluğu üstlenen kişiler en iç dairede olmalıdır. Dış çemberler de bu kriterlere göre birbirinin dışına eklenmelidir. Çemberler arasındaki mesafe aynı olmayabilir. İç çemberler arasındaki mesafe daha az olabilirken, dış çemberlerde bu mesafe artabilir.

Literatürde de belirtildiği gibi (Dykstra, 2015), çeşitli görevler için daha uzaktaki insanlardan yardım istenebilmektedir. İlişki çemberlerindeki konumlandırmanın da farklı durumlara, ortamlara veya zamanlara göre değişebileceğini eklemek gerekmektedir. Bakım konusunda çocuklarından başkasını düşünemeyen katılımcılardan biri, sır verme konusunda ise komşularını idealize etmektedir. Bir katılımcı, komşusu olan kızıyla çok şey paylaşmasına rağmen, bakım verici olarak başka bir şehirde yaşayan kızını düşünmüştür. Acil bir durum söz konusu olduğunda, komşular ilişki çemberinin ilk katmanındadır. Başka bir deyişle, birey kendi durumuna uygun kişiyle iletişim kurar. Bu nedenle, daha geniş bir kavramsallaştırma için görev özgüllüğü modeli yerine *duruma özgü ilişki modeli* (situation-specific relation model) kavramı kullanılabilir.

İnternet, telefon veya diğer iletişim araçlarının kullanımı, dulluğa uyum sağlamada hayati bir role sahiptir (Utz ve ark., 2002, s. 532). Araştırmaya katılanlar için en önemli iletişim aracının telefon olduğu görülmüştür. Yaşlı insanlar tanıdıklarının seslerini duymakta ve onlardan bilgi almaktadırlar. Ayrıca telefon, diğer insanların yaşlı yetişkinlerin durumunu takip etmelerini sağlamaktadır. Ancak ağırlıklı olarak okuma yazma bilmeyen yaşlıların bu kaynaktan tam olarak yararlanamadığı gözlemlenmiştir. Nitekim bir araştırmaya göre okuryazar olmayan yaşlı bireylerin daha fazla yalnızlık

hissettiği bilinmektedir. Ayrıca aynı araştırmada kadınların erkeklere göre ve dulların evlilere göre daha fazla yalnızlık hissettiği ortaya çıkmıştır (Doğan & Başer, 2021). Dolayısıyla okuma-yazma bilmeyen yaşlı dul kadınların başkalarının desteğine daha fazla ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Sosyalleşme unsurlarından biri haline gelen dijital teknolojinin, yaşlı bireylerin bağımsız bir yaşam sürmelerinde önemli bir yeri vardır (Tuna-Uysal, 2020). Oysa katılımcıların telefon harici herhangi bir iletişim teknolojisi kullanmadıkları ortaya çıkmıştır. Bireylerin diğerleri ile etkileşime girmede bir adım daha geriye düştükleri iddia edilebilir.

Katılımcıların çoğu hayatlarını kötü olarak değerlendirmiştir. Özellikle eşin ölümü bir mutsuzluk kaynağıdır. Dolayısıyla toplumsal değişimin yaştan değil, dulluk gibi travmatik etkileri olabilecek kırılmalardan kaynaklandığı iddia edilebilir. Yaşla birlikte değişim, temelde fiziksel deformasyonlardan dolayı sağlık noktasında meydana gelmektedir.

Sosyal etkileşimler ödüllendirici olmakla birlikte stres kaynağı da olabilmektedir (Abduşoğlu, 2012). Kırıl kesimde yaşayan dul ve yaşlı kadınların olumsuz durumlarla karşı karşıya kaldıkları ortaya çıkmıştır. Elbette, bazı katılımcılara saygı duyulmakta ve kendilerini bir otorite kaynağı gibi hissetmektedirler. Ancak çoğunluğun yalnız, yoksul, ekonomik veya sosyal olarak başkalarına bağımlı, ayrımcılığa uğrayan, dışlanan, görmezden gelinen veya tehdit olarak algılanan kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal bilim literatüründe de benzer konulara değinildiği görülmüştür (Jiang ve ark., 2020; Şentürk, 2018; Tufan, 2016; Arun & Karademir-Arun, 2011).

Literatüre göre Türkiye hem kolektif hem de bireyci bir kültürel yapıya sahiptir (Abduşoğlu, 2011). Bu ifadenin katılımcılar için de geçerli olduğu söylenebilir. Bazı bireyler için sosyal ilişkiler hayatlarının önemli bir parçasını oluşturur. Komşularıyla güvenilir bağlar kuran, çocuklarının kendilerine bakacağını düşünen, kardeşleriyle sohbet etmekten memnun olan veya torunları hakkında gülümseyerek konuşan bu katılımcıların ifadelerine göre kolektivist kültürün hâlâ devam ettiği iddia edilebilir. Ayrıca katılımcılar duygularının karşılıklı olduğunu düşünmüşlerdir. Katılımcıların kendilerini toplumun bir parçası ve başkalarının hayatlarına dokunan bir üye olarak algıladıkları söylenebilir. Ancak komşuları kendisiyle konuşmayan, çocuklarını sadakatsiz olarak nitelendiren, kardeşleri tarafından dışlanan, torunları tarafından aranmayan katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı üzere bireyci kültürel yapı da geçerlidir. Bu yaşlı ve dul kadınların kendilerini ailelerinin ve komşularının yaşamlarının dışında hissettikleri söylenebilir.

Bazı katılımcıların ifadelerine göre toplumsal ilişkilerin devamlılığında üretime katkıda bulunmak kritik bir role sahiptir. Katılımcılardan biri [K8, 75, 2] eskisi gibi üretmediği için komşularının onu davet etmediğini düşünmüştür. Bir diğer katılımcı [K21, 80, 28] ise çocuklarının ilgisini torunlarına bakma yeteneğiyle ilişkilendirmiştir.

Bu bağlamda yaş ayrımcılığını tartışmak faydalı olacaktır. Yaş ayrımcılığı, bir yaş grubunun diğer yaş grupları hakkındaki olumsuz yargılarıdır (Butler, 1969). WHO'ya göre, yaş ayrımcılığı, yaş insanları zarar, dezavantaj ve adaletsizliğe göre sınıflandırıp böldüğünde ve nesiller arası dayanışmayı aşındırdığında ortaya çıkmaktadır (2021). Yaşlı bireylerin doğrudan sözlerle ve davranışlarla ayrımcılığa maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır. Bir katılımcı [K15, 76, 26], genç komşusunun herkesin yaşlarıyla bir arada olması gerektiği ile ilgili düşünceleri hakkındaki, kırınlığını *paylaşmıştır*. Yaş ayrımcılığının başlangıç noktalarından bazılarının, yaşlılığın sosyalleşme sürecinde eski olma, sağlıksız olma, yavaş olma veya hiçbir şeyi doğru yapmama anlamını kazanması olduğu söylenebilir.

Sonuç

Yaşlılık ve dulluk, kırsal kesimdeki katılımcıların bireysel ve sosyal yaşamlarında niteliksel ve niceliksel farklılıklar yaratmaktadır. Bu farklılıklar son derece bireyseldir. Katılımcılar dul, yaşlı, kadın ve kırsal kesimde olmaktan kaynaklanan çeşitli olumsuzluklarla karşı karşıya kaldıkları gibi bu sorunlardan etkilenme düzeyleri de farklılık göstermektedir.

Yaşlı bireylerin finansör, torunları için bakıcı hem aile üyeleri hem de komşuları için sosyal ve psikolojik destek olarak yaşamın içinde kalmaya devam ettikleri görülmektedir. Çocukların yaşlı bireyler için mühim bir konumda olduğu söylenebilir. Onlar günlük işlerin sürdürülmesinden ekonomik desteğe, psikolojik bir dayanak olmalarından bakıma muhtaçlık durumlarında bakım verme desteğine kadar yaşlı ebeveynlerinin hayatlarının pek çok yerinde aktif olarak vardılar. Yaşlı ebeveyn-yetişkin çocuk ilişkilerinde olumsuzluklar olsa da tüm çocukları kapsamaması iki grup arasındaki toplumsal değil bireysel çatışmalara işaret ettiği söylenebilir.

Mülakatlar esnasında katılımcılar kardeşlerine nazaran komşuları ile ilişkilerine dair meselelerden daha çok bahsetmişlerdir. Bireylerin, psikolojik ve sosyal düzeyde kalan, kardeşleriyle ilişkilerinin iyi olmasını umdukları söylenebilir. Komşuların ise ailelerinden birisi olmamasına rağmen bireylerin yaşamlarında ciddi bir etkisinin olduğu iddia edilebilir. İyi ilişkiler katılımcıyı iyi hissettirenken, istenmeyen ilişkiler onları huzursuz etmekte ve olumsuz şekilde etkilemektedir. Katılımcıların komşularının arasında yer almayı ve onlar tarafından saygı duyulmayı beklediği iddia edilebilir. Komşuların sosyal ve psikolojik destek sağladığı belirtilebilir. Ayrıca onların mekânsal olarak yakın olmaları, bilhassa çocukları ve torunları uzak yerlerde yaşayan yaşlılar için, fiziksel ve hızlı bir destek kaynağı olarak nitelendirilebilmelerine kapı aralamaktadır. Netice olarak kırsal kesimde yaşayan yaşlı ve eşi vefat etmiş kadın katılımcıların üzerlerine düşeni yaparak sosyal ağlarının bir parçası olmaya devam etmek istedikleri söylenebilir.

Araştırma yalnız kırsal kesime odaklanmıştır. Kentte yaşayan dul yaşlı kadınlara ve onların sosyal dünyalarına odaklanan bir çalışmanın yapılması oldukça faydalı olacaktır. Her ne kadar oransal olarak kadınlardan daha az olsa da dul erkeklere de mercek tutulması Türkiye toplum yapısı hakkında daha çok fikir elde edilmesini sağlayacaktır. Araştırma yalnız Isparta iline bağlı iki köyde yapılmıştır. Farklı illerde de çalışma tekrarlanarak sosyal dünyaya ait farklı kültürel kodlar yakalanabilir. Bu anlamda uluslararası karşılaştırmalara yer veren araştırmaların yapılması da dul yaşlıların hayatlarına dair geniş bir perspektifin oluşturulmasını sağlayabilir. Gelecek çalışmalarda kesitsel araştırmaların yanında boylamsal araştırmalar da gerçekleştirilebilir. Çünkü dulluğun farklı yaşam dönemlerinde farklı sonuçları bulunmaktadır. Ayrıca TÜİK, TAYA gibi ulusal araştırmalarda kır kent ayrımına yer verilmelidir. Yaşlılık dönemi ise kendi içinde sınıflandırılarak (65-74, 75-84, 85+,100+ gibi) bireylerin sosyodemografik özellikleri hakkında daha ayrıntılı bulgular toplanmalıdır. Tahminlere göre (TÜİK, 2022a) ilerleyen yıllarda nüfusun çeyreğini oluşturacak bir grup hakkında toplanacak veriler Türkiye'nin gelecek politikaları için önemli bir yol gösterici olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

References/Kaynakça

- Abduoğlu, A. (2012). Expectations regarding the ageing research period in Turkey. In A. Metin, E. Özmete, Y. Kocaoğlu, H. Kumtepe, A. F. Şahin, & G. Çelik (Eds.), *The proceedings of 18-24 march respect week for elderly intergenerational solidarity and active ageing symposium [18-24 Mart Yaşlılara saygı haftası: Kuşaklar arası dayanışma ve aktif yaşlanma sempozyumu bildirileri]* (pp. 81–116). Grafer Tasarım Baskı Ambalaj. http://yasam.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/259/2013/02/kusaklararasi_dayanisma_ve_aktif_yaslanma_sempozyumu_bildirileri.pdf
- Ajrouch, K. J., Blandon, A. Y., & Antonucci, T. C. (2005). Social networks among men and women: The effects of age and socioeconomic status. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 60(6), 311–317. <https://doi.org/10.1093/geronb/60.6.s311>
- Akçay, C. (2011). *Aging: Concepts, theories and preparation for old age [Yaşlılık: Kavramlar, kuramlar ve yaşlılığa hazırlık]*. Kriyer Yayınevi.
- Anderson, T. B. (1983). Widowhood as a life transition: Its impact on kinship ties. *Journal of Marriage and the Family*, 46(1), 105–114. <https://doi.org/10.2307/351869>
- Antonucci, T. C. (1986). Measuring social support networks: Hierarchical mapping technique. *Generations*, 10(4), 10–12. <https://www.jstor.org/stable/44876253>

- Antonucci, T. C., Ajrouch, K. J., & Birditt, K. S. (2013). The convoy model: Explaining social relations from a multidisciplinary perspective. *The Gerontologist*, 54(1), 82–92. https://www.researchgate.net/publication/258062145_The_Convoy_Model_Explaining_Social_Relations_From_a_Multidisciplinary_Perspective
- Antonucci, T. C., & Akiyama, H. (1987). Social networks in adult life and a preliminary examination of the convoy model. *Journal of Gerontology*, 42(5), 519–527. https://www.researchgate.net/publication/19536742_Social_Networks_in_Adult_Life_and_a_Preliminary_Examination_of_the_Convoy_Model
- Arslan, T., Kara, B., Arslan, S. (2018). Comparison of physical activity levels of elderly people living in rural and urban areas of Turkey. *Turkish Journal of Sports Medicine*, 53(3), 101–108. https://www.researchgate.net/publication/327420871_Comparison_of_Physical_Activity_Levels_of_Elderly_People_Living_in_Rural_and_Urban_Areas_of_Turkey
- Arun, Ö., & Çakıroğlu, A. (2011). Quality of life in ageing societies: Italy, Portugal and Turkey. *Educational Gerontology*, 37(11), 945–966. https://www.researchgate.net/publication/233253493_Quality_of_Life_in_Ageing_Societies_Italy_Portugal_and_Turkey
- Arun, Ö., & Karademir, A. B. (2011). Widowhood: The most salient problem for elderly women in Turkey [Türkiye’de yaşlı kadının en büyük sorunu: Dulluk]. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4), 1515–1527. https://www.researchgate.net/publication/236259533_Turkiye_de.
- Bal, H. (2014). *Method and research techniques in sociology [sosyolojide yöntem ve araştırma teknikleri]*. Sentez Yayıncılık.
- Barett, A. E., & Lynch, S. M. (1999). Caregiving networks of elderly persons: Variation by marital status. *The Gerontologist*, 39(6), 695–704. <https://doi.org/10.1093/geront/39.6.695>
- Bellin, C. L. C. (2000). *An exploration of women’s experience of growing older while living alone in a rural community* (Order No. 9975953). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (304628180). <https://www.proquest.com/>
- Brausch, A. S. (1994). *Older women in poverty: Private lives and public policies*. Springer Publishing Company.
- Butler, R. N. (1969). Agee-Isim: Another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9(4), 243–246. <http://agisme.eu/wp-content/uploads/2018/02/Butler-Ageism.pdf>
- Butler, R. N. (2002). *Why Survive? Being old in America*. The John Hopkins University Press.
- Canatan, A. (2016). Social relationships and intergenerational interactions in old age. In H. Ceylan (Ed.), *Old age sociology [yaşlılık sosyolojisi]* (pp. 77–96). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Cantor, M. H. (1979). Neighbours and friends: An overlooked resource in the informal support system. *Research on Aging*, 1(4), 434–463. <https://doi.org/10.1177/016402757914002>
- Carr, D., & Bodnar-Deren, S. (2009). Gender, aging and widowhood. In P. Uhlenberg (Ed.), *International handbooks of population* (pp. 705–728). Springer.
- Cheek, C. (2010). Passing over: Identity transition in widows. *International Journal of Aging and Human Development*, 70, 345–364. <https://doi.org/10.2190/AG.70.4.d>
- Coles, R. L. (2001). Elderly narrative reflections on the contradictions in Turkish village family life after migration of adult children. *Journal of Aging Studies*, 15, 383–406.
- Cumming, E., & Schneider, D. M. (1961). Sibling solidarity: A property of American kinship. *American Anthropologist*, 63(3), 498–507. <https://doi.org/10.1525/aa.1961.63.3.02a00030>

- Doğan, S., & Başer, M. (2021). Loneliness in the elderly: A field study [yaşlılarda yalnızlık: Bir saha araştırması]. *JOHESAM*, 1, 1–10. https://sbf.marmara.edu.tr/dosya/sbf/johesam/2021/JOHESAM_2021_1_1-10-YA%C5%9ELILARDA%20YALNIZLIK.pdf
- Dykstra, P. A. (2015). Aging and social support. In G. Ritzer (Ed.), *The encyclopedia of sociology* (2nd ed.). Wiley-Blackwell. <http://hdl.handle.net/1765/77705>
- Erber, J. T. (2013). *Aging and older adulthood*. Wiley-Blackwell.
- Friedan, B. (2006). *The foundation of age*. Simon & Schuster.
- Giddens, A. (2009). *Sociology*. Polity Press.
- Güler, Z., Güler, N., & Özsel, D. (2018). Being an “elderly woman” in rural areas [kırsal kesimde “yaşlı kadın” olmak]. *Journal of the International Scientific Researches*, 1(2), 86–100. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307266>
- Hahn, E. A., Cichy, K. E., Almeida, D. M., & Haley, W. E. (2011). Time use and well-being in older widows: Adaptation and resilience. *Journal of Women & Aging*, 23(2), 149–159. https://www.researchgate.net/publication/51090276_Time_Use_and_Well-Being_in_Older_Widows_Adaptation_and_Resilience
- Hough, E. S., Megnan, M. A., Templin, T., & Gadelrab, H. F. (2005). Social network structure and social support in HIV-Positive inner-city mothers. *Journal of The Association of Nurses in Aids Care*, 16(4), 14–24. <https://doi.org/10.1016/j.jana.2005.05.002>
- Hungerford, T. L. (2001). The economic consequences of widowhood on elderly women in the United States and Germany. *The Gerontologist*, 41(1), 103–110. https://www.researchgate.net/publication/12110190_The_Economic_Consequences_of_Widowhood_on_Elderly_Women_in_the_United_States_and_Germany
- Jiang, D. D., Hou, Y. T., Hao, J. W., Zhou, J. Y., Jiang, J. F., & Wang, Q. (2020). Association between personal social capital and loneliness among widowed older people. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(16), 5799. <https://doi.org/10.3390/ijerph17165799>
- Kahn, R. L., & Antonucci, T. C. (1980). Convoys over the life course: Attachment roles and social support. In P. B. Baltes & O. G. Brim (Eds.), *Life-span development and behaviour* (pp. 253–286). Academic Press. https://www.researchgate.net/publication/259253271_Convoys_Over_the_Life
- Kalınkara, V. (2016). Population aging and its social dimensions. In H. Ceylan (Ed.) *Sociology of aging [yaşlılık sosyolojisi]* (pp. 21–38). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kart, C. S. (1989). *The realities of aging: An introduction to gerontology*. Allyn and Bacon.
- Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı. (2015). *TR82 Region Rural Aging Analysis [TR82 Bölgesi kırsal yaşlılık analizi]*. Salmat Basım Yayıncılık. https://www.kuzka.gov.tr/Haber/Dosya/www.kuzka.gov.tr_648_TX7O60JH_kirsal_yaslilik_proje_notu.pdf
- Kneale, D. (2012). *Is social exclusion still important for older people?*. *International Longevity Centre*. <https://ilcuk.org.uk/wp-content/uploads/2018/11/Social-exclusion-Report.pdf>
- Litwin, H. (2001). Social network type and morale in old age. *The Gerontologist*, 41(4), 516–524. <https://doi.org/10.1093/geront/41.4.516>
- Litwin, H., & Stoeckel, K. J. (2013). Social networks and subjective well-being among older Europeans: Does age make a difference?. *Ageing & Society*, 33(7), 1263–1281. <https://doi.org/10.1017/S0144686X12000645>
- Lopata, H. Z. (1996). *Current widowhood: Myths and realities*. Sage.

- Merriam, S. B. (2018). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Nadoh, J., Podreberšek, P., & Hlebec, V. (2004). Cognitive evaluation of the hierarchical approach for measuring ego-centred social networks. *Metodološki Zvezki*, 1(2), 379–393. <https://mz.mf.uni-lj.si/article/view/194/206>
- Nakash, O., Arnon, S., Hayat, T. & Abu Kaf, S. (2021). Strength of social ties and perceived tangible support: Distinct characteristics and gender differences of older adults' social circles. *Journal of Women & Aging*, 1–12. Advance online publication. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08952841.2021.1951075>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019). *Marriage and divorce rates*. https://www.oecd.org/els/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf
- Osorio-Parraguez, P. (2013). Health and widowhood: Meanings and experience of elderly women in Chile. *Health*, 5(8), 1272–1276. <https://doi.org/10.4236/health.2013.58173>
- Otrar, M., & Kurtkapan, H. (2015). Quantitative research: Current status of the older people in Istanbul. In M. Şentürk & H. Ceylan (Eds.), *Ageing in Istanbul: The current status of the older people in Istanbul research [İstanbul'da yaşlanmak: İstanbul'da yaşlıların mevcut durumu araştırması]* (pp. 129–228). Açılım Kitap. <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=istanbulda-yaslanmak-sonuc-ve-tartisma.pdf>
- Özkuş, M., Kalaycı, I., & Atasoy, M. (2019). Social relationships of the elderly: Problems and opportunities [yaşlıların toplumsal ilişki kurma biçimleri: sorunlar ve imkânlar]. *The Journal of Social Sciences*, 6(37), 77–97. https://www.researchgate.net/publication/334002967_YASLILARIN_T
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. Sage.
- Perls, T. T., & Fretts, R. C. (1997). *Why women live longer than men*. Women's health: A lifelong guide. https://www.researchgate.net/publication/248446318_Why_Women_Live_Longer_Than_Men
- Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023). *Population [Nüfus]*. <https://isparta.ktb.gov.tr/TR-71026/nufus.html>
- Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). *The research of family structure in Turkey, 2021 [Türkiye aile yapısı araştırması, 2021]*. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/turkiye_aile_yapisi_ara%C5%9Ftirmasi_2021.pdf
- Sevak, P., Weir, D. R., & Willis R. J. (2003). The economic consequences of a husband's death: Evidence from the HRS and AHEAD. *Social Security Bulletin*, 65(3), 31–44. https://mrdr.cisr.umich.edu/publications/conference/pdf/cp00_weirwillis.pdf
- Sever, Ö., & Özgün-Başbüyük, G. (2009). Elderly widow femininity [yaşlı dul kadınlık]. *Elderly Issues Research Journal*, 2, 136–145. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yasad/issue/21796/234253>
- Shenk, D., & Christansen, K. (1997). Social support systems of rural women: A comparison of The United States and Denmark. In J. Skololovsky (Ed.), *The cultural context of aging: Worldwide perspectives* (2nd ed.) (pp. 331–349). Greenwood. https://www.researchgate.net/publication/265537839_Social_Support_Systems_of_Women
- Stroebe, M., Stroebe, W., & Schut, H. (2001). Gender differences in adjustment to bereavement: An empirical and theoretical review. *Review of General Psychology*, 5(1), 62–83. https://www.researchgate.net/publication/269802176_Gender_Die_Empiricaiew

- Su, H., Zhou, Y., Wang, H., & Xing, L. (2021). Social support, self-worth, and subjective well-being in older adults of rural China: A cross-sectional study. *Psychology, Health & Medicine*, 1–7. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/13548506.2021.1905861>
- Şentürk, M. (2015). Conclusion and discussion: The city as a living space and aging in Istanbul. In M. Şentürk & H. Ceylan (Eds.), *Ageing in Istanbul: The current status of the older people in Istanbul research [İstanbul'da yaşlanmak: İstanbul'da yaşlıların mevcut durumu araştırması]* (pp. 283–341). Açılım Kitap. <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=istanbulda-yaslanmak-sonuc-ve-tartisma.pdf>
- Şentürk, M. (2019). Social interaction and solidarity as manifested in kinship and neighborhood relationships. In Y. Esen & C. Nuhurat (Eds.), *Republic of Turkey Ministry of Family, Labour and Social Services Research on Family Structure in Türkiye - Advanced Statistical Analyses, 2018 [aile, çalışma ve sosyal hizmetler bakanlığı aile ve toplum hizmetleri genel müdürlüğü Türkiye aile yapısı ileri istatistik analizi, 2018]* (pp. 265–311). TDV Yayın Matmaçılık. https://www.aile.gov.tr/media/35869/taya-18_turkce_kitap.pdf
- Şentürk, Ü. (2018). *Sociology of aging [yaşlılık sosyolojisi]*. Dora Yayınları.
- Tufan, İ. (2016). *Old age and aging from antiquity to the present [Antik Çağ'dan günümüze yaşlılık ve yaşlanma]*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- The World Bank. (2022). *Population ages 65 and above (% of Total Population)*. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO>.
- Tuna-Uysal, M. (2020). The role of digital technology in the socialization of older people: A study on digital elderly [yaşlı bireylerin sosyalleşmesinde dijital teknolojinin rolü: dijital yaşlılar üzerine bir çalışma]. *SDU Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, 50, 43–59. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/56641/741769>
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2020). *Index application*. <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2022a). *Elderly statistics [istatistiklerle yaşlılar, 2021]*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2021-45636>
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2021). *Women in statistics, 2020 [istatistiklerle kadın, 2020]*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635>
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2022b). *Marriage and divorce statistics, 2020 [evlenme ve boşanma istatistikleri, 2021]*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568>
- Turner, B. S. (1995). *Medical power and social knowledge*. Sage.
- Utz, R. L., Carr, D., Nesse, R., & Wortman, C. B. (2002). The effect of widowhood on older adults' social participation: An evaluation of activity, disengagement, and continuity theories. *The Gerontologist*, 42(4), 522–533. <https://doi.org/10.1093/geront/42.4.522>
- Verbrugge, L. M. (1985). Gender and health: An update on hypotheses and evidence. *Journal of Health and Social Behavior*, 26(3), 156–182. <https://doi.org/10.2307/2136750>
- Wenger, G. C. (1996). Social networks and gerontology. *Reviews in Clinical Gerontology*, 6, 285–293. <https://doi.org/10.19082/4306>
- World Health Organization [WHO]. (2022). *Ageing and health*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>

- World Health Organization [WHO]. (2021). *Global report on ageism*. <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/demographic-change-and-healthy-ageing/combating-ageism/global-report-on-ageism>
- Xu, J., Wu, Z., Schimmele, C. M., & Li, S. (2020). Widowhood and depression: A longitudinal study of older persons in rural China. *Aging & Mental Health*, 24(6), 914–922. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13607863.2019.1571016>
- YADA Foundation. (2019). *Elderliness envisagement and practices in Turkey research [Türkiye’de yaşlılık tahayyülleri ve pratikleri araştırması]*. Tasarım Uygulama Overtteam Yayınları. <https://www.heryasta.org/wp-content/uploads/2019/09/avivaSA-kitap-mobil.pdf>
- Yalçın, H. (2022). Phenomenology as a research pattern [Bir araştırma deseni olarak fenomenoloji]. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 213-232. <https://dergipark.org.tr/pub/ausbd/issue/74726/1227345>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2003). *Qualitative research methods in the social sciences [Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri]*. Seçkin Yayınları.
- Zavala, V. M. de O. (2013). Widowhood, loneliness and sexuality in old age: Mechanisms of coping and overcoming. *Revista Temática Kairós Gerontologia*, 16(1), 105–138.